ISTORII NEELUCIDATE

almanah estival '85

LUCEAFĂRUL

Ieşirea din labirint

Toţi ştim ce este acela un labirint : o sumedenie de drumuri amestecate, intersectate, suprapuse. Doar unul din ele este cel adevărat. Pe acela trebuie să-l găsim. A ieşi din labirint înseamnă a găsi soluţia corectă. Din cînd în cînd rubricile de enigmistică ale revistelor magazin oferă cititorilor dificultatea de a descifra un labirint. Este o chestiune de răbdare. Dar labirintul nu este doar un amuzament de ore libere. Viaţa ne propune mereu cîte un labirint de deslu-şit. În fiecare dificultate pe care o avem în faţă se ascund mai multe drumuri false şi doar cîteva sau numai unul bun. A ieşi din labirint înseamnă a introduce ordine în confuzie, a lumina cu ajutorul raţiunii colţurile întunecoase ale vieţii.

O istorie neelucidată este un labirint. În ea zac nenumărate poteci înşelătoare, drumuri ascunse şi, desigur, şi unul adevărat. Elucidarea unei istorii este egală cu ieşirea din labirint. Numeroase împrejurări, vechi sau noi, ridică semne de întrebare. Acolo se află un labirint. Uneori el este foarte puţin complicat. La cea mai simplă încercare de a descîlci firele încurcate misterul se destramă. Alteori ghemul rămîne întreg. Labirintul nu se anulează, taina rezistă. Poate din lipsă de cunoştinţe, poate din lipsă de pricepere. Adică din lipsa firului Ariadnei. Tezeu iese victorios din peşteră după ce a ucis Minotaurul, adică după ce a împrăştiat confuzia. Dar el mai are de eliminat încă una : labirintul. Orice încercare de descifrare a unei istorii neelucidate presupune două drumuri : unul de dus, altul de întors. O cufundare în materie, apoi folosirea firului găsit. Aducem aici cititorului o serie de „istorii neelucidate" ca tot atîtea propuneri de a ieşi din labirint.

STEMA MOLDOVEI-GEOGRAFIE SAU MITOLOGIE?

ENIGMA CAPULUI DE BOUR

«Un cap măreţ şi sever, cu tufă de păr între ochi, cu două coarnuri de lună de o parte şi de alta a frunţii, aşa cum apare în anticele steme moldoveneşti. Enorm şi fioros, cu mult mai mare decît bizonul american, mai mare decît cel mai mare taur domesticit selecţionat, se mişcă totuşi agil şi-şi scutură coama cu majestate liniştită. Şi totuşi acest specimen impresionant nu-i decît o fantomă întîrziată şi redusă a marelui bour din vechea pădure europeană.

În vremea sălbăticiei primitive a codrilor neistoviţi, a izvoarelor ce păreau fără moarte, ş-a poienilor cu păşuni tainice necălcate de picior de om de la inceputul zidirii, zimbrii cei bătrîni au fost fără îndoială cu mult deasupra acestuia ca înfăţişare. Această fiară a spaimei ş-a singurătăţii s-a retras din veac în veac cu izvoarele şi cu pădurile, cu poezia şi frumuseţile Domnului, lăsînd ticăitului om pămîntul, cu podoabă tot mai puţină. Cei din urmă foşti stăpîni ai pustiei n-au pierit încă. Unul din puţinii rămaşi îl văd aici, la Amsterdam, privind sumbru şi plictisit, copii cu păr de mătase bălaie şi gospodine severe. Are în înfăţişarea lui ceva tragic şi nu pare a dori decît moartea».

MIHAIL SADOVEANU

ENIGMA CAPULUI DE BOUR

STEMA MOLDOVEI – GEOGRAFIE SAU MITOLOGIE?

Pe stema Moldovei, pe monezile bătute de voevozii ei, pe zidurile bisericilor și cetăților moldovene, pe medalioane de ceramică apare „capul de bour". Este un cap de bovină văzut din față cu o stea între coarne sau cu alte semne astrale în stînga și în dreapta. De unde vine acestă insignă heraldică ? Și cît de veche este ea ?

Direcția Vest : Maramureș

Primul răspuns este legat de întemeierea atestată a Moldovei. Este vorba de coborirea unui prinț din Maramureș care urmărește o fiară sălbatică, o ajunge la o apă și o ucide. Fiara este o bovină mare, vînătorul-erou se numește Dragoș, apa Moldova, iar țara care se întemeiază de aici tot Moldova. Există trei versiuni de referință ale acestei legende ctitoriale a Moldovei : Cronica Anonimă **a Moldovei,** Letopisețul **lui Grigore Ureche,** Cronica moldo-polonă **a lui Miron Costin. Diferența este în primul rînd în extensiune, diferită de la un autor la altul, fondul general fiind același, dar cu un accent demitizant la Ureche. Dăm textul** Cronicii Anonime **ca text de referință :**

„Și era între ei un bărbat cuminte și viteaz cu numele Dragoș și s-au pornit o dată cu tovarășii săi la vînat de fiare sălbatice și au dat pe sub munții cei înalți de urma unui zimbru și s-au dus pe urma zimbrului peste munții cei înalți și au trecut munții și au ajuns tot pe urma zimbrului la niște șesoase și prea frumoase locuri și au ajuns pe zimbrul la țărmul unei ape, sub o răchită și l-au ucis și s-au ospătat din vînatul lor.

Și le-au venit de la Dumnezeu gînd în inima lor să-și caute loc de trai și să se așeze acolo și s-au unit cu toții. Și au hotărît să rămîie acolo și s-au întors îndărăt și au povestit tuturor celorlalți de frumusețea țării și de apele și de izvoarele ei, ca să se așeze și ei acolo ; și le-au plăcut tovarășilor lor gîndul acesta și au hotărît să meargă și ei unde fuseseră tovarășii lor și au căutat să-și aleagă loc, căci de jur împrejur era pustiu, iar pe la margini, tătari rătăcitori cu turmele și s-au rugat apoi de Vladislav craiul unguresc, să le dea drumul, iar Vladislav craiul cu mare milostivire i-au lăsat să plece.

Și plecat-au din Maramurăș cu toți tovarășii lor și cu femeile și cu copiii lor peste munții înalți și tăind pădurile și înlăturind pietrile, trecut-au munții cu ajutorul lui Dumnezeu și venit-au la locul unde Dragoș omorîse zimbrul și le-au plăcut locul și s-au așezat acolo și și-au ales dintre dînșii pe un om înțelept cu numele de Dragoș ; și l-au numit sieși domn și voievod și de atunci s-au început cu voia lui Dumnezeu Țara Moldovenească.

Iar Dragoș-voevod au descălecat intiiul loc, pe apa Moldovei, mai apoi au descălecat locul Baia și alte locuri de-a lungul apelor și izvoarelor și și-au făcut pecete-domnească pentru toată țeara un cap de zimbru. Și au domnit Dragoș-voievod 2 ani".

Legenda zisă a lui Dragoș pare a explica totul. Cornuta din stemă ar fi fiara ucisă de Dragoș și ca urmare a succesului vînătoresc pecetea domnească a avut pe ea un cap de zimbru. Dar de fapt aceasta legendă nu explică nimic. Taurul din herb este cel din legendă sau cel din legendă este cel din herb ? Cu alte

cuvinte, stema e urmarea întîmplării din legendă sau legenda este urmarea existenței acestei steme? Chiar dacă știm concret că stema cu taur apare mai tîrziu de data la care Dragoș descalecă în Moldova, acest lucru nu dă prioritate legendei. Și vom vedea de ce.

Contestarea originii vestice

Intre cei care s-au oprit asupra solemnei legende și au încercat s-o explice, să-i caute originea, se află și Romulus Vuia, cunoscut etnograf a cărui intervenție, pe tărîmul filologic în acest caz, a fost plină de urmări. Romulus Vuia ține să distingă între realitatea istorică a unei emigrări de maramurășăni în Moldova („colonizări" zice Vuia) și această legendă, pe care autorul o livrează folclorului. Romulus Vuia declară că nu este interesat de faptul istoric și nici de partea heraldică a legendei, ci de compararea ei cu alte legende similare. Se observă mai întîi că există o versiune fără nimic legendar în ea: niște păstori cu turmele urmăresc un bour care-i duce în ținutul descălecatului (Grigore Ureche, Constantin Cantacuzino), apoi că există povestea acelor tineri plecați în lume să-și cerce puterea și care dau peste fiară care-i conduce la locul întemeierii statului. Caracteristică și interesantă pentru noi este legenda uciderii taurului. La ea se oprește Vuia. O primă situare este lîngă legendele heraldice, care explică de fapt conținutul unei steme. Blazonul taurului moldovenesc are o legendă a lui, după cum are legenda lui și corbul Corvineștilor.

După această primă identificare se trece la una mai largă. Legenda taurului ucis la apa Moldovei seamănă foarte bine cu alte legende europene și orientale în care „eroul urmărind un animal misterios (de obicei cerb) este condus pe locuri necunoscute". Urmează 9 exemple de legende rezumate rapid în care un cerb este factorul motor și pilot al acțiunii, din Japonia, India, Asia Mică, Europa (Tirol, Regensburg, Bavaria, în genere zonele nordice). Vuia se oprește la compararea versiunii din Cronica Anonimă cu o versiune apropiată temporal, geografic și ca desfășurare, zicînd chiar: „cuprinsul lor este identic". Este vorba de legenda lui Hunor și Magor, legendă din cronicile maghiare, acompaniată de numeroase alte legende maghiare cum este cea privitoare la intemeierea mînăstirii din Vaț. Textul legendei maghiare este latinesc, ca și cel al unei legende polone, citat și el, ca și acela al unei legende cuprinse în Iordanes și Procopiu, deci la bizantini.

Aceste precizări nu urmăresc să fie o demonstrație de stearpă erudiție. Romulus Vuia care a vorbit despre folclor ne indică aici un itinerariu latinesc al legendei! Concluziile către care vrea să ne conducă Romulus Vuia sînt două: 1. că izvorul legendei in chip absolut este Orientul (cerbul apărînd și în Ramayana și în Talmud și în scriitorii bizantini cu un caracter demonic care se atenuează în Europa); 2. cronicile maghiare sînt anterioare analelor scrise în Moldova și este de presupus un transfer de la ele la cronicile românești, prin adaptare. Pe direcția dintîi va merge mai tîrziu, clarificator, Mircea Eliade lămurind chestiunea de acolo de unde Romulus Vuia o lăsase confuză. Pe direcția a doua a mers Gh. Brătianu, care găsea în aceste trimiteri la cronicile maghiare încă o dovadă a occidentalismului evului mediu românesc. Dar lucrul cel mai interesant al sinteticei cercetări a lui Romulus Vuia este cel necristalizat în vreo concluzie. Legenda lui Dragoș, ca și legendele maghiare presupuse ca izvor, ca și alte legende europene cu cerbi, nu sînt „folclor" cum susține la început chiar autorul eseului: ele sînt în chip vizibil creație cultă, cărturărească! Legenda lui Dragoș în vers popular tipărită de Vasile Alecsandri în celebra sa culegere de folclor este și ea un artificiu cărturăresc, semn că poetul n-a găsit-o nicăieri în folclor și-a vrut să-i autentifice astfel o origine poporană inexistentă. Legenda din Cronica Anonimă, ca și din Ureche și Costin, este tot atît de puțin populară ca și aceea a lui Vasile Alecsandri. Ea este o legendă confecționată după un tipar medieval. Este probabil că acest tipar să fi fost, cum crede Romulus Vuia, cel al cronicilor latinești redactate pe teritoriul statului maghiar. Deci, în ciuda hărții vaste, Vuia ne trimite totuși către Vest. Dar aceasta nu îndreptățește deloc ideea unei priorități maghiare. Aceste cronici care sînt scrise în latină, nu în limba maghiară, prelucrează un material care nu este neapărat maghiar, ci comun european, și mai precis al unei părți a Europei. Foarte semnificativ este că prin această legendă de tipar cult cronistica moldoveană comunică cu această cultură a Europei.

★

Ce se ascunde în spatele legendei? Unde s-a format ea?

Şi ce legătură există între cerb şi taur? Romulus Vuia sugerează că legenda moldovenească este o adaptare şi că taurul, mai localnic, ar fi luat locul cerbului. Să fie aşa? Din expunerea lui Romulus Vuia nu lipsesc contradicţiile. Cronica moldovenească este trimisă spre vest, dar originea acestor legende latineşti pleacă după toate probabilităţile din sud-est din Bizanţ. Nu este Bizanţul geograficeşte şi culturaliceşte prin religie mai aproape de români decît de unguri? De ce deci o origine vestică?

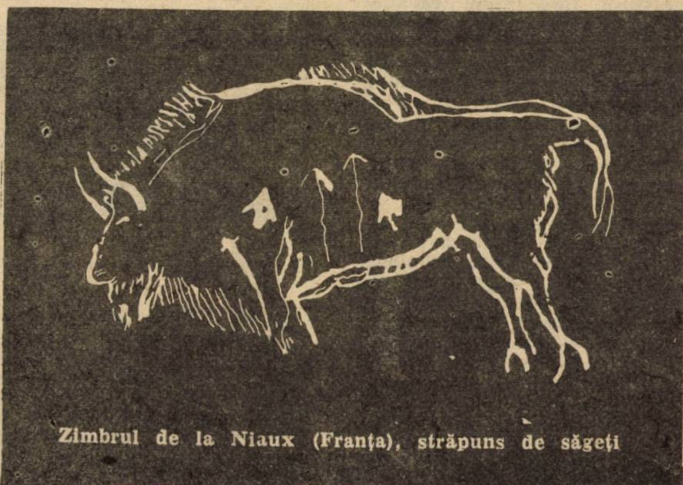

„Drang nach osten?"

Cu toate aceste obiecţii acceptabile, originea vestică, cultă, prin intermediu maghiar a legendei întemeierii Moldovei trebuie admisă dintr-un motiv foarte simplu şi în aparenţă neimportant: direcţia de inaintare a coloniştilor: de la Vest la Est. Aceasta este şi direcţia de înaintare a acelei culturi care foloseşte limba latină şi se află în serviciul Romei: cultura catolică. În legenda întemeierii Moldovei este descris un fragment al celebrului marş spre răsărit comandat de cultura catolică popoarelor sale apostolice: german şi maghiar. Desigur, nu ne aflăm în faţa unei versiuni realiste a acestui faimos marş către răsărit al germanilor sau maghiarilor, în care ultimii sînt urmaşii primilor, din multe puncte de vedere. Legenda lui Dragoş şi modelele ei sînt variantele idilice, propagandistice ale fizionomiei faimosului marş cruciat spre răsărit al popoarelor catolice de sub oblăduirea Romei. Într-o istorie a diplomaţiei această înaintare este intitulată Agresiunea feudalilor germani împotriva Răsăritului (secolele al IX-lea şi al XV-lei) subliniindu-se caracterul militar, prădalnic al acţiunii şi de colonizare forţată. „Germanii se infiltrau în aceste regiuni ca misionari, prelaţi, călugări. Pe lîngă aceasta, mai erau folosite şi campaniile de jaf şi cuceriri, însoţite de cruzimi fără seamăn, sub pretextul creştinării păgînilor". Dar bine, ce legătură este între taurul Moldovei şi acest marş militar, religios către răsărit? În chip direct, nu, dar în chip mijlocit o legătură exista. Iar legătura este legenda din cronicile româneşti, care foloseşte tiparul propagandistic sub care a fost îmbrăcată agresiunea împotriva Răsăritului. Elementele care ne impun ideea că legenda din cronicarii moldoveni este provenită de aici sînt cîteva: mai întîi caracterul cavaleresc al expediţiei, apoi descoperirea de locuri goale, apoi întemeierea şi colonizarea. Acestea sînt etapele marşului către răsărit într-o ediţie curăţată apoi de sîngele curs, întrucît papa dezlega de orice vinovăţie pe cei care intrau în teritoriul păgîn, indiferent de actele comise. Îndulcirea variantei realiste în legenda „colonizării" se vede în faptul că aceşti cavaleri nu pleacă în expediţie de jaf, ci la vînătoare, acţiune de destindere. Ei descoperă locuri goale pentru că teoria feudalo-catolică era că orice loc „păgîn" este gol, indiferent de desimea populaţiei, şi că el aparţine prin această condiţie de terra deserta papalităţii, prin interpuşii ei feudalii expediţionari. Întemeierea şi colonizarea decurg din precedentele consideraţiuni. Aceste colonizări nu s-au făcut niciodată pe pămînturi nepopulate, ci pe teritorii depopulate cu forţa şi colonizate abuziv. Aceasta a fost situaţia teritoriilor slave de răsărit, germanizate cu vremea, şi tipicul acesta răsuna şi în Legenda lui Dragoş, care este după aceste indicii o legendă confecţionată pentru a atribui ceva ce n-a fost niciodată descoperit şi colonizat din ordin regal maghiar. Apariţia lui Ladislau în postură de senior binevoitor şi binecuvîntător este tot ecoul unei literaturi propagandistice menite să atribuie iniţiatorilor marşului către răsărit teritorii care nu le-au aparţinut niciodată. Fapt aproape sigur este că în legenda lui Dragoş la analiza atentă se pot distinge răsunete ale acestei epoci de cucerire militaro-religioasă, ca şi temele şi elementele unei literaturi propagandistice de curte care acompania fenomenul. Că legenda cărturărească de curte regală îmbracă un eveniment pe care curtea nu l-a creat, dar şi l-a atribuit ulterior, stă dovadă faptul că cei care întreprind acţiunea sînt români şi nu unguri. Caracterul hibrid al legendei va ieşi la iveală şi mai departe.

Zimbrul de la Niaux (Franţa), străpuns de săgeţi

Originea nordică a legendei cerbului

ît de maghiare sînt legendele cu cerbi ? În legenda lui Hunor și Magor este vorba de o căprioară, dar mediul geoclimatic este altul, adică nu este Panonia. Cînd vorbim despre maghiari ne referim la un popor fixat pe marea pustă centro-europeană cu o faună specifică. Dacă vom confrunta legendele cu cerbi-călăuzitori cu fauna panonică nu vom găsi în zoologia pustei justificarea lor. Cerbul ține de nord, deci este, din acest punct de vedere, cel puțin un transport în textele maghiare, care sînt de fapt texte latinești. Dacă în pustă nu-s cerbi, în schimb pe pămînturile românești ale Transilvaniei exista o specie cumplită de boi sălbatici. Cu vînătoarea lor se îndeletnicește o categorie specială dăruită de aceea cu privilegii regale. Pe la începutul secolului XIII este consemnat într-un registru de judecăți de la Oradea instituția specială a vînătorilor numiți venatores-bubalorum, venatores bubali, venatores bubaliorum, care erau recrutați din rîndul paznicilor de cirezi de bivoli și vite din pustă. Ca termen de comparație pentru acești vînători de tauri putem trimite la viața văcarilor din America celebrați de nenumărate filme.

„Bivolarii erau, cităm după Ion Nania, ISTORIA VÎNĂTORII ÎN ROMÂNIA, negreșit oameni voinici, deprinși cu înfrîngerea bivolilor sălbăticiți și cu intemperiile, cunoșteau firea animalelor, locul de ședere și trecătorile zimbrilor din regiunea unde-și țineau ei turmele, așa cum astăzi cunosc ciobanii vînatul și particularitățile lui din regiunile pe care le cutreeră cu turmele lor". (p. 138).

Mai departe ni se spune că „Regii Ungariei, care organizau cu regularitate, în fiecare toamnă vînători de bouri și de zimbri în Transilvania, au recrutat vînătorii din rîndul acestor păzitori de turme. Regele Andrei al II-lea (1205—1235) le dă acestor vînători anumite privilegii ca : jurisdicțiune specială (erau supuși numai la judecata regelui), inalienabilitatea pămînturilor, scutire de vamă în toată țara etc., privilegii de care s-au bucurat pînă la 1848". Deci după revoluția de la 1848 abia instituția vînătorilor de tauri sălbatici a fost desființată. Ce ne spune ea ? Că pe teritoriul românesc al Transilvaniei existau tauri sălbatici la munte și la șes care erau vînați cu ajutorul unor bărbați specializați. Important este să observăm că instituția este anterioară regalității și că regalitatea îi preia pe acești paznici și vînători de bivoli. Este foarte probabil că mulți din acești paznici vînători erau români. Mai e important de observat că nu există o asemenea instituție pentru cerbi. Ceea ce arată că cerbul în legendele zise maghiare are o altă origine decît cea panono-transilvană. În esența ei legenda urmăririi cerbului vine dinafara suprafețelor unde se vînează tauri sălbatici exprimînd un alt cerc de cultură. Vînătoarea acestora era o îndeletnicire locală preluată și de regalitatea maghiară. Faptul că nu i se atribuie nici o funcție legendară, deși vînătoarea de tauri sălbatici era practicată și de maghiari spune ceva. Ea spune cu atît mai mult cu cît în legenda transmisă pentru întemeierea Moldovei cei care urmăresc fiara și descoperă locurile desfătătoare erau români din Maramureș. Prezența taurului în legendă divulgă originea locală. Tiparul legendei de origine cărturărească vine din locul unde cerbul era animalul consacrat pentru îndrumări cerești. Aceste locuri nu sînt cele panonice ale ungurilor, ci cele ale septentrionului. Romulus Vuia ne-a trimis spre vest, Gh. Brătianu i-a îmbrățișat cu entuziasm indicația. Acestei trimiteri vestice trebuie să-i adăugăm însă și una nordică.

Legenda taurului pe harta lumii

bia ajunși la aceste concluzii trebuie însă să ținem seama de critica pe care Mircea Eliade o aduce, în De la Zalmoxis la Genghis Han propunerilor lui Romulus Vuia. El constată că aceste tradiții fabuloase de întemeiere au fost exaltate de istoriografia și literatura romantică. Falsa baladă populară a lui Vasile Alecsandri, adăugăm noi, este din această perioadă de exaltări. Istoriografia pozitivă, „raționalistă", a demitizat aceste povestiri legendare. Întrebarea este dacă noi putem prelua ceva din ele. Dacă trebuie să ținem sau nu seamă de legendă. Mircea Eliade este de părere că da, cu condiția să știm ce reținem

Monedă cu bour atacînd, bătută în colonia grecească Tyras (sec. VII e.n.)

din corpul legendei. Înainte de a ajunge la Romulus Vuia, Mircea Eliade se oprește asupra textelor cronicărești ale legendei întemeierii Moldovei. Să reținem de la el că în cronica lui Ureche aflăm prima încercare de „de-mitizare“ a legendei, o încercare de a o raționaliza care este interesantă pentru întreg spiritul cronicii. Un litigiu asupra legendei se creează încă din veacul lui Ureche dacă citim atent pe cronicar, și adăugăm noi mai tîrziu și pe Stolnicul Constantin Cantacuzino. Ceea ce reține Mircea Eliade din Romulus Vuia este harta motivului cerbului, care se arată foarte întinsă. Harta este cîștigul adus de Vuia. Dar din capul locului Mircea Eliade face o disociere importantă între legendele care cuprind animale-călăuză, în care o colectivitate aflată într-o situație critică este ghidată de un animal misterios, către liman, și apoi vînătoarea rituală în care este urmărit vînătorește și ucis. Deosebirea este de esență. Animalul-călăuză este acceptat ca atare și nu este sacrificat. În Legenda lui Dragoș animalul este urmărit și sacrificat. Nu mai este vorba doar de înlocuirea cerbului cu taurul, cum s-a crezut, ci de două tipuri de legende, evident de origine diferită. Mircea Eliade refuză deci a crede că legenda lui Dragoș este o prelucrare a legendelor maghiare cu căprioare misterioase sau cerbi care conduc grupuri umane către o țintă salvatoare. În finalul legendelor maghiare această căprioară dispare. În finalul celei românești animalul urmărit este ucis. Sînt două finaluri la fel de dramatice, dar cu sens diferit. Mircea Eliade admite o contaminare a legendei române cu un model de circulație în istoriografia timpului, dar nu acceptă că miezul legendei române ar fi hunic, maghiar sau vestic. El ne atrage atenția că există un fapt istoric care este întemeierea și că acest fapt istoric trebuie delimitat precis de reflectarea lui în tradițiile scrise (legendă și mit) cronistice. O altă problemă în acest caz este a mitului de întemeiere, care are o răspîndire extrem de mare și prezintă variante caracteristice după loc. Italia și Roma ar avea ca animale ctitor bovinele și nu cerbii, de pildă. Chestiunea este către care orizont de referință structurală și imediată ne îndreptăm. Către cel nordic = cerbul sau către cel sudic = taurul ?

Marmoră reprezentînd sacrificiul bourului mithraic, găsită la Sarmizegetusa (Muzeul din Deva)

În Europa într-adevăr cultura cerbului este de origine nordică, iar cea a taurului sudică. Mircea Eliade urmează pe J. Wisweiler pentru a lămuri chestiunea originii și funcției legendei taurului. Acesta deosebește în tradiția celtică două culturi : pe cea nordică, cerbul, și pe cea sudică, taurul. Ambele sînt preindoeuropene. Cea a cerbului este nordică pentru că vine de la „hiperboreeni“, lucru cu care Mircea Eliade nu este de acord. El susține că ea a ajuns la „hierboreeni“ în Nord din Sud-Vestul Europei și că de acolo s-a întors prin „hiperboreeni“ în sud la noii veniți : indoeuropenii. Chestiunea nu ne interesează în detalii. De reținut este că ea totuși s-a coborît din Nord.

Mircea Eliade este însă preocupat și de alte origini ale mitului cerbului. El se oprește asupra mitului indic, coborît spre India din Asia centrală, dar și asupra difuziunii în nordul Asiei la populațiile nomade. Mitul cerbului se va întoarce în Europa și pe această cale. Năvălitorii asiatici vor aduce cu ei în Europa de răsărit un transport de reprezentări mitice, influențat însă puternic de elemente culturale sassanide, bizantine, egeene și chiar germanice. Fapt este că această filieră estică și nordică nu aduce mitul taurului. El este însă mediteranean și autohton. Rolul taurului în religiile Asiei Mici și ale Mediteranei rămîne indiscutabil. Cultul lui Mithra care era și un cult al taurului a avut în Dacia o răspîndire extraordinară. Nu se poate face abstracție de relația culturală și spirituală a Europei sud-estice cu Asia Mică, de răspîndirea mithraismului la Dunărea de Jos și de existența unei legende ctitoriale care are în centru un taur. Deși teritoriul Daciei a fost un spațiu de răspîntie culturală, deși aici s-a răspîndit și mitul cerbului cu multe elemente semnificative, acest mit n-a intrat într-o legendă ctitorială de anvergură. Miticul rol a fost rezervat taurului.

Mircea Eliade consideră că așa-zisa „influență maghiară“ de care vorbește Romulus Vuia (am stabilit însă că este

o influență de tip european nord-vestic), asupra legendei întemeierii Moldovei este de aspect stilistic. Miezul legendei, esența ei, aparține unui alt spațiu cultural, în care animalul urmărit este sacrificat. Mircea Eliade presupune existența unui cîntec autohton ritual privind vînătoarea și sacrificarea zimbrului ca probă de tip „eroic". Acest comportament eroic care presupune sacrificiul animalului ține fie de o veche inițiere (cultul lui Mithra sau tauromahia arhaică mediteraneană), fie de obținerea „suveranității", chiar locală, fie de colonizarea unui teritoriu necunoscut. Structura legendei lui Dragoș este a unei culturi și ideologii de vînători. Mircea Eliade specifică însă că această cultură și ideologie de vînători se transformă în cultură și ideologie pastorală și atestarea cea mai evidentă se află în folclorul românesc și în Miorița. Folclorul păstrează fragmente mitice, creații populare, care au la origine îndepărtată scenarii mitico-rituale. Legenda lui Dragoș Vodă „și-a lui ceată" ar proveni dintr-un asemenea scenariu mitico-ritual.

Dacă Romulus Vuia ne-a trimis spre Vest, dacă urmărind cultura cerbului urcăm cu legendele cerbului spre Nord și Nord-Vest, Mircea Eliade care pledează pentru autohtonia mitului ne deschide o largă fereastră către culturile Asiei Mici.

Hasdeu sau optica pozitivistă

În legătură cu această stemă a Moldovei, în care figurează un cap de taur, s-a creat o întreagă literatură. Numai dîndu-i la o parte stratul aflăm ce se află dedesubt. B. P. Hasdeu s-a ocupat și el pe la 1875 de chestiunea Zimbrului în Dacia. El creează legenda compusă de Alecsandri precizîndu-i inautenticitatea. Tot acolo reproduce și o sculptură de pe o cutie care reprezintă foarte probabil o vînătoare identică cu cea a lui Dragoș. Un călăreț cu sabie urmărește un taur atacat de un cîine. Hasdeu nu face analiza tabloului sculptat, deși cîteva elemente sînt grăitoare. Între altele, că acest cal este un Ducipal, că are altfel zis corn în frunte. Toate personajele scenei se deplasează de la dreapta la stînga, de la apus către răsărit. Hasdeu este cel care consideră că legenda ca mai toate legendele încearcă să explice o realitate, stema Moldovei, și că și-ar datora deci existența stemei. Hasdeu surclasează, deci, legenda, nu-i dă importanță, fiind interesat de felul cum sînt figurate capetele de zimbru pe steme sau în manuscrisele religioase unde le găsește. Hasdeu vrea să iasă din atmosfera legendei și propune un studiu asupra fiarei din stemă : „Negreșit că era din specia bovină ; însă «bonasus» ori «urus» ? Iată cestiunea". Tratamentul pe care-l aplică Hasdeu „cestiunii" este pozitivist, strict științific. El face parte din acea campanie de demitizare, care a dus la neîncrederea față de legende. Efortul lui Hașdeu de a disocia speciile este justificat, dar se împiedică de vechi confuzii. „Bonasus" înseamnă în vechea greacă bizon, adică zimbru. Dar mai tîrziu latinii i-au zis zimbrului „urus" cu numele deci al bourului, care este altă patrupedă, după cum se va vedea. Hasdeu ține însă să vadă dacă în steme este reprezentat zimbrul sau bourul, fapt nu lipsit de importanță. În stihurile lui Dosoftei la „luminatul gherb al țării Moldovei", Hașdeu găsește formula : „Capul cel buor, de feară vestită, / Sămnează puterea țărei nesmintită". Aici ar fi deci vorba de „urus". Cînd traduce psaltirea, Dosoftei vorbește despre „zimbri" chiar acolo unde textul biblic vorbește despre mistreți : „Și zimbri o pasc (via, n. n.) / și-n coarne o aruncă...". În alt loc zimbrii

apar ca animale domestice, deci ca boi: „Și de zimbri-am cirezi multe...“. Hasdeu trage concluzia din această imprecisă folosire a cuvîntului zimbru și bour că nu se știe ce e unul și celălalt. Lexiconul budan îl dă pe zimbru cînd bonasus, cînd urus, cînd cal, cînd căprioară. Urus este însă boul sălbatic, pe cînd bonasus este fiara cu cocoașă, cu coamă și barbă, cu o frunte bombată și largă. Dacă ne conducem după desen și nu după literatură, refuz de tip pozitivist, zice Hașdeu, atunci în stema cu pricina avem un zimbru și nu un bour.

Cuvîntul „zimbru“ este dacic

Ce-l interesează de fapt pe Hașdeu? Identificarea speciei cornutei din stemă, situarea ei geografică și originea cuvîntului zimbru.

Identificarea s-a făcut: fiara din stemă nu este bourul adică urus, ci specia măreață a lui bonasus.

Și acum cuvintele: în slavonește zabr, în rusește și poloneză zubr, în lituană stumbras, în dialectul leto-lituan zumbrs și subrs, în germană wisent (de unde prin împrumut latin bisons), în greaca veche bonasos sau bounasos.

„Vorba noastră zimbru, fiind identică cu numele acestei fiare la litvani, la ruși și la poloni, să fie oare de proveniență nordică?“

Hasdeu elimină această posibilitate, datorită unor reguli fonetice, și ne trimite la numele zimbrului în Tracia, zombros, asemănător cu armeanul zovarak = juncan, provenit din zovar, zomvar.

Concluzia lui Hașdeu: zimbru este un cuvînt de substrat, de la autohtonii Daciei el trecînd în Nord la popoarele slave și baltice.

Groș emis de Petru I Mușat

Să observăm că deși pe cale diferită și aproape opusă, pentru că refuză importanța documentară a legendei lui Dragoș, Hasdeu ajunge la concluzii asemănătoare celor de mai tîrziu ale lui Mircea Eliade: originea cuvîntului zimbru legată de stema țării Moldovei este sudică, ea n-a coborît din nord ci s-a urcat aici de la Dunăre.

Locul chiar de predilecție al zimbrului se află destul de bine precizat între Balcani de-a lungul Carpaților pînă în Prusia orientală. Foarte expresiv este că perioade mai îndelungate de supraviețuire zimbrul le-a avut în Lituania și nordul Moldovei. Niceta Choniates vorbește de această fiară necunoscută în secolul XII la Sudul Dunării, dar existentă la „taurosciți“, „taurosciția“ fiind după Hasdeu la întîlnirea Moldovei, Transilvaniei și Galiției.

Hasdeu este primul care pune pe un teren realist chestiunea reprezentării animaliere din stemă raportînd-o la realitățile lingvistice și zoologice corespunzătoare. El nu probează legenda, dar probează că strămoșii românilor aveau de ce să pună în stemă un zimbru de vreme ce această fiară teribilă își făcea veacul prin pădurile Bucovinei, unde ca și în Lituania a supraviețuit cu mult peste celelalte regiuni pe unde hălăduise zimbrul pînă atunci.

Un desen fluid

Heraldiștii au adus și ei precizìuni importante privind figura din stema Moldovei. Ei au urmărit toate reprezentările de pe steme, de pe sigilii voevodale și de pe monezi. Figura acelui taur cu stea între coarne, fie cu 5, fie cu șase colțuri, apare cu tenacitate în toate de-a lungul vremii, de la prima atestare din domnia lui Petru I (c. 1375—1391) pînă la încorporarea acestui simbol în stema comună a principatelor Unite la 1859. Prestigiul de care s-a bucurat această reprezentare heraldică este incontestabil și literatura exegetică în jurul ei extrem de bogată. Preocupați mai mult să descrie decît să explice originile acestor însemne, heraldiștii ne procură totuși un bogat material de discuție. Ei observă existența unei steme cu cap de taur la Sighet, ca stemă a orașului, și înclină către originea vestică a stemei Moldovei. Tot ei observă interesante variații ale desenului acestui cap de taur, o oscilație a reprezentării grafice care își are și ea desigur explicațiile ei. Unele steme și monede propun un cap de zimbru, altele de bour. Chestiunea nu e indiferentă deoarece cele două animale sînt diferite ca loc de viață, ca înfățișare și apucături.

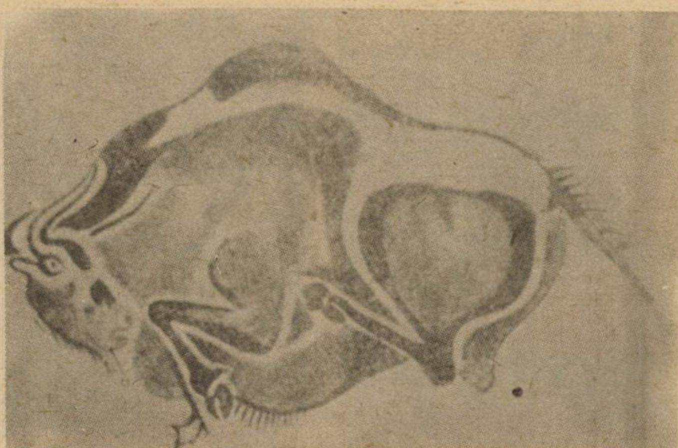
Zimbri româneşti

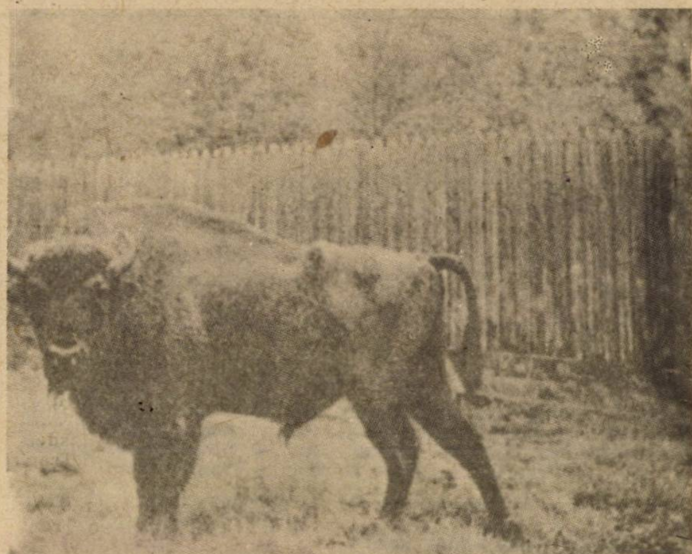

reconstituire foarte interesantă a existenţei Zimbrului, în Europa şi mai ales în Ţările româneşti cu predilecţie pentru Moldova, a făcut istoricul Al. Filipaşcu în Sălbăticiuni din vremea strămoşilor noştri (Ed. ştiinţifică, 1969). Zimbrul este o veritabilă fosilă vie pentru că prelungeşte o faună existentă încă din timpul Europei glaciare. Bizonul lituanian, asemănător cu cel moldovenesc, este urmaşul direct al lui Bison priscus din Europa glaciară. Interesante sînt atestările balcanice ale zimbrului datorate lui Aristotel, Strabon, Pliniu cel Bătrîn şi Oppianos, ca şi Pausanias. Ei vorbesc despre caracterul cel nedomolit al zimbrilor, despre dimensiunea lor neobişnuită, despre aspectul majestuos, despre prinderea lor în văile Balcanilor, prin înfometare, pe care o vom găsi mai tîrziu şi la lituanieni. Răspîndirea acestor animale fioroase şi celebre în sud este indiscutabilă. Dar ele dispar treptat : în secolul IV în Pirinei, în secolul IX în actuala Germanie, în secolul XI în Elveţia. Zimbrii sau bizonii se conservă ca într-o rezervaţie naturală în nord-estul Europei pe o suprafaţă care corespunde teritoriilor lituane şi române şi în Caucaz.

Zimbrul fiind dispărut astăzi din România, Alexandru Filipaşcu încearcă reconstituirea răspîndirii lui pe teritoriul României după numărul de toponime care-i conservă amintirea. Dăm cîteva : Zubi, Zimbor, Jimbor (de unde probabil şi Jimbolia), Bival, Zimbru, Zăbrăuţi, Bivalberec (=muntele bivolilor), Zimbroslavul (=muntele zimbrilor) şi numeroase altele de toponimie mică : Prislopul Zimbroaiei, Capul zimbrului. Dosu Zimbroaiei, Faţa Zimbrului etc. Aceste toponimice sînt în număr de 93, dintre care 76 la munte, 8 în subcarpaţi, 4 în podişuri joase şi 5 la cîmpie. Facem precizarea însă că acolo unde astăzi sînt condiţii de cîmpie altădată terenul era acoperit de păduri şi condiţiile bioclimatice altele. Concentrarea cea mai mare de zimbri se află în Carpaţii care fac hotarul dintre Maramureş şi Moldova. Dar o frecvenţă mare ei au avut-o şi în Ţara Haţegului.

În Haţeg zimbrii se pare că au dispărut de prin 1725, prin 1762 ei dispar din zona Bîrgăului, între 1790—1800 ei nu mai sînt semnalaţi nici în munţii Giurgeului şi ai Ciucului, după cum după 1814 dispar şi din zona Odorheiului. Ultimul exemplar din munţii Călimani a fost vînat la 1817, iar în munţii Bîrgăului, la Ilva, pe la 1800, iar la Leşu în 1840. În 1808 e ucis ultimul zimbru bucovinean, iar în 1852 este semnalată şi dispariţia lor din Maramureş. Faţă de vînătoarea sălbatică împotriva lor, fiind adesea ucişi în masă, rezistenţa pînă la jumătatea secolului XIX este totuşi excepţională. Alexandru Filipaşcu mai trece

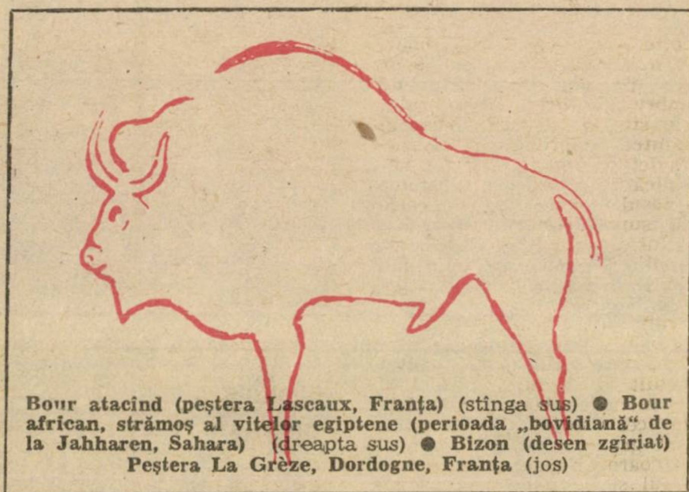

Zimbru, pictură policromă (Altamira) (sus) ● Zimbrul „Roman" în rezervaţia de la Haţeg (1967) (jos)

Bour atacînd (peștera Lascaux, Franța) (stînga sus) ● Bour african, strămoș al viţelor egiptene (perioada „bovidiană" de la Jahharen, Sahara) (dreapta sus) ● Bizon (desen zgîriat) Peștera La Grèze, Dordogne, Franța (jos)

între cauzele catastrofale pentru dispariția marii faune din România și iarna cumplită din 1830 ! De aceea naturaliștii consideră teritoriile românești ca singurele locuri de supraviețuire a zimbrului. Aceste afirmații le face Cuvier la 1817, 1828, 1834 considerînd că zonele în care mai pot fi găsiți zimbri sînt Lituania, Transilvania, Moldova, Valahia, Caucazul sau chiar numai pădurile carpatine. La 1860 Moll și Gayot consideră că zimbrii mai persistă numai în Lituania, Moldova și Caucaz, indicînd punctele de interes ale unei posibile geografii culturale comparate. De prisos să mai adăugăm că cea mai mare concentrație de toponime inspirate de numele zimbrului și cele mai multe atestări documentare ale acestuia sînt pe chiar zona care ne-a trimis legenda lui Dragoș.

Bouri românești

Vine la rînd bourul, vită sălbatică deosebită de zimbru, prin culoarea neagră, lipsa de coamă și cocoașă, dar extrem de puternic, agresiv și violent. Spre deosebire de zimbru, bourul, care a fost multă vreme spaima locuitorilor din Panonia și actualul Banat, putea fi domesticit și folosit ca animal de lucru. El a viețuit mai ales la șes, în locuri apoase, mlăștinoase, față de zimbri care preferă muntele și pădurea. Unul din sediile lor importante au fost mlaștinile Tisei, important loc de refugiu și conservare pentru bourul vînat, ca și mlaștinile Siretului sau luncile Bărăganului. Bourul a fost vînat în ciuda dificultăților vînătorii din cele mai vechi timpuri. Coarnele de bour ca trofee de vînătoare și ca „pahare" pentru vin sînt cunoscute din antichitate. Ele se găsesc peste tot pe unde au fost bouri, atît în Europa, cît și din nou în Caucaz. Atestarea lor documentară și descrierea nu ridică probleme. Statistica și harta făcută de Al. Filipașcu este și aici edificatoare : sînt 152 de toponimice atestate legate de numele bourului în mai multe variante. Cele mai puține sînt în Maramureș, doar 5, cele mai multe sînt în Moldova și Bucovina : 63, apoi în Oltenia și Muntenia, la un loc : 44. În Crișana sînt 15, în Transilvania 30, în Banat doar 2, probabil ca ștergere prin colonizări a vechii toponimii, în Dobrogea doar 3. Iată cum arată aceste toponimice pentru Moldova : Bour, Bourul, Bouri, Bouroaia = Boroaia, Borena etc. În Transilvania predomină nume ca Turea, Turia, Tureni, Tureasca, Turița, Turț, toate pe rădăcina slavă Tur = bour. Tot aici forma Bihor, care este preluarea slavă a formei dialectale „buhăr" = bour. Ineu vine tot de la acești bouri, slavul juni și ungurescul iuno însemnînd junincă. In Muntenia toate toponimicele cu „bor" așezate la cîmp și în baltă pot fi raportate la bour. În slavă „bor" înseamnă „pin" și a da cum procedează Iorgu Iordan această etimologie slavă în locuri unde nu cresc conifere ar fi o greșeală. Un exemplu : Bora din Ialomița este o localitate din lunca rîului în proprietatea fostei mănăstiri a lui Matei Basarab și este atestată în documente cu forma Boura.

Deci fie zimbru, fie bour, animalul din stema Moldovei se bucură de o mare frecvență pe spațiul Moldovei, pînă prin secolul al XVI-lea.

Zimbrul din stemă e bour moldovenesc!

Lovitura de teatru începe acolo unde Alexandru Filipașcu identifică taurul din stema Moldovei cu un bour, iar faptul nu este fără importanță. Maramureșenii cunoșteau zimbrul și mai deloc bourul. Acesta ar fi pentru ei o descoperire: „Așa se explică, scrie Filipașcu, impresia puternică produsă pe care bourul a făcut-o asupra Maramurășenilor (ce nu cunoșteau la epoca respectivă decît zimbrul) și faptul că i s-a hărăzit rolul legendar prilejuit de primul descălecat, ca sălbăticiune proprie noii lor patrii. Se explică astfel și numeroasele așezări care poartă numele bourului sau a bouroaiei, înfiripate rînd pe rînd. «cînd s-a început Țara Moldovei», cum scrie cronicarul".

Deci, dacă pentru Hasdeu fiara din stemă e zimbru, pentru Filipașcu ea este bour. Amîndoi pleacă de la o cercetare de tip pozitiv a problemei, evident mai avantajoasă prin bogăția datelor în cazul ultim.

Dar explicația lui Filipașcu, pur psihologică, ni se pare de o natură prea fragilă. Este puțin probabil ca maramureșenii să nu cunoască bourul sau surpriza să fi fost atît de mare încît să ducă la consacrare. Acest tip de realism al interpretării, de raportare la realități ni se pare insuficient pentru explicația unei steme cu o origine destul de obscură. Alternanța de la zimbru la bour și de la bour la zimbru în stema Moldovei este privită de Alexandru Filipașcu numai din punctul de vedere al naturalistului. Prima stemă, considerată ca stemă de origine, cea a Sighetului, are pe ea capul de zimbru. După aceea cu o singură excepție apare capul de bour. La o vreme capul de bour face din nou locul celui de zimbru. Explicația autorului este simplă: dispărînd bourul înaintea zimbrilor care au supraviețuit, imaginea lui heraldică își pierde acuratețea și locul îi este luat de celălalt supraviețuitor, zimbrul.

„Înfățișările heraldice ale capului de bour, așa cum sînt ele, le găsim pe monedele bătute sub diferiți domni moldoveni. Studiate comparativ, ne întăresc convingerea că nici în Moldova bourul nu a supraviețuit mult după anul 1500. Pe monedele de pînă la Ștefan cel Mare recunoaștem fără greutate capul bourului, cu coarnele lungi în raport cu capul și puțin curbate semilunar spre vîrfuri. Imaginile sînt asemănătoare cu aceea de la Sarmisegetuza (taurul mithraic), ca și cu capul de bour datînd din mileniul II î.e.n., lucrat din aur, descoperit în ruinele cetății sumeriene Ur. Monedele bătute sub Ștefan și pînă la Ștefăniță vodă (1517—1527) înfățișează o formă de tranziție, bour cu zimbru, cu coarnele mult încovoiate unul spre celălalt și de lungime aproximativ egală cu lungimea capului. Începînd cu Pisania bisericii Sf. Dumitru din Suceava (sculptură din 1535, sub Petru Rareș), heraldica moldovenească nu mai redă decît capul de zimbru, coarne cu mult mai scurte decît capul, groase și puternic încovoiate unul spre celălalt".

Concluzia lui Filipașcu este că stema este legată de fluctuația faunei și că variațiile bovideelor din stema Moldovei ține de dispariția bourului și de supraviețuirea zimbrului. Nu știm dacă are dreptate, dar sigur este că această coincidență poate să ducă și către explicația propusă aici.

Cîștigul pe care ni-l lasă însă Filipașcu este neîndoielnic: știm că stema Moldovei conservă specii bine diferențiate de bovine și că desenatorii sau cei care-i îndrumă au conștiința deosebirii lor, poate și a funcționalității heraldice. De unde vine însă această conștiință? Sau este vorba doar de o inerție a tradiției?

Taurul lui Mithras („Nabarzae Deo") de pe o piatră de altar de la Sarmizegetusa (sus) ● Cap de bour din aur încrustat descoperit în orașul Ur

Rebusul din stemă

Dacă pînă acum în legătura cu stema Moldovei pe care se află un cap de bovină s-a vorbit despre legenda împrumutată, despre originea cuvîntului zimbru, despre caracterul local al zimbrilor și bourilor, despre circulația nordică și sudică a miturilor cerbului și taurului, episcopul Rîmnicului Noul Severin Ghenadie ne vorbește intr-o carte scoasă pe la 1894 despre Eraldica veche a românilor din punct de vedere religios. Cartea se intitulează Stemele țărilor în fața religiunilor daco-romane, cabirismul și mitraismul. În aceste religii episcopul Ghenadie caută să găsească „toate elementele, trebuitoare pentru găsirea rebusurilor din eraldica românească". Ghenadie are mai întîi o perspectivă istorică asupra problemei:

„la daci găsim pe cale numai arheologică, că ei din cea mai adîncă vechime au adorat soarele și luna cu stelele din cultul cabirilor, după cum aceasta făceau și toate popoarele, care erau în atingere cu Tracii și Fenicienii, iar mai pe urmă cu Dacii. Cînd însă Daciile au fost cucerite de Romani, cinstirea focului s-a împrospătat la Daci prin cultul Mitrei, și mitraismul roman în formele teogoniei elenice s-a altoit pe tulpina cabirică a dacilor, și a dat un cabirism mitraizat". Plecînd de la simbolurile acestor religii antice se va trece la analiza și dezlegarea rebusului cuprins în stema Moldovei. Se știe că taurul Moldovei are între coarne luna.

„Luna în pătrarul întîi, cu sau fără o stea între coarne este o rămășiță din vechiul cult sabeistic, care pe pămîntul vechi românesc a fost adorat în antropomorfismul Cabirilor. În cabirism cei doi luceferi, zis de seară și de dimineață, sînt înfățișați prin doi bărbați pedestri sau călări, și înarmați cu lănci sau ciocane, semnele armamentului și ale metalurgiei; soarele prin un tînăr, călcat îndeobște de picioarele unuia sau a doi cai, iar luna este așezată totdeauna în firmament, ca un martor al uciderii sau al reînvierii cabirului sacrificat". Luna din cultul mitraic era și mai „sabeistică" „dîndu-i o sumă de însușiri și regulînd cu dînsa soarta omului și a întregii naturi". În astrologia mitraică luna era una din cele șapte porți ale universului, a șasea, cea de argint, după care vine a șaptea, cea de aur care este a soarelui. Cultul mitraic vorbea despre emigrarea sufletelor astfel : omul fiind atras de frumusețile pămîntului se pogora pe poarta a șasea, a lunii, pe pămînt, iar după ce degusta frumusețile pămîntești, el se suia în zonele cele mai înalte ale cerului, pe poarta a șaptea care era a soarelui. Interesant este că Ghenadie ne semnalează întinderea cultului cabiric și în Occident, mai exact spus la germano-scandinavi.

În herbul Moldovei apare și soarele încadrînd de o parte capul de bour sau de zimbru, de partea cealaltă fiind luna în pătrarul întîi. El este un simbol important atît în cultul mitraic cît și în cel al cabirilor. Mitra este de altfel neînvinsul zeu al soarelui, cel a cărui lumină activă și pasivă luminează și vede tot. Cultul cabiric reprezintă soarele în chip antropomorfic și urmele acestui cult nu pot fi găsite în stemele Moldovei. „Noima soarelui din eraldica românească, zice episcopul Ghenadie, se lămurește prin unele obiceiuri politice ale românilor". Condițiile pe care trebuie să le îndeplinească persoana care posedă stema cu soarele: trebuie să aibă „însușirile mistului din gradul heliac al cultului Mitrei". Ghenadie citează după Layard că virtuțile și însușirile cerute eroului nu sînt numai frumusețea și forța fizică, dar și cucernicia și curățenia obiceiurilor, puterea morală și sfințenia. De aceea soarele avea putere curățitoare în privința intelectuală, morală și fizică. În așezarea în stemă a soarelui și a lunii totodată este figurată după Ghenadie dorința de nemurire caracteristică religiei daco-geților.

Pe stema Moldovei apare și steaua, fie cu cinci, fie cu șase raze. Ele vin, după Ghenadie,

tot din cabirism și mitraism. Steaua cu cinci raze vine din cabirism și reprezintă luceafărul de seară care înlocuiește soarele. Luceafărul de seară personifică tristețea, cel de ziua bucuria, apariția soarelui. Conform acestei teologii stelare sînt bocetele la morți de către femei, care, precum zeița Cybela, plînge în cabirism soarele ucis de luceafărul de seară. De cabirism este legată în această viziune și credința populară în stele, fiecare om avînd o stea, și viața lui fiind asemeni stelei : fericită cînd steaua e lucitoare, nefericită sau pierdută cînd steaua se întunecă sau cade. „Ideea cosmică de pe urmă, care leagă soarta omului de stele a făcut pre români, ca sub înrăurirea vechilor lor religii să așeze steaua, care este însuși luceafărul de dimineață, intre coarnele craiului nou, și cu aceasta să închipuiască soarta socială a omenirii, care se va încrede celui ce arată prin lucirea stelei soarta de fericire a sa proprie. Iacă pentru ce, credem noi, toți craii, și apoi Domnitorii românilor, după ce au arătat supușilor lor luna, ca un punct de plecare al lor, și soarele, ca un scop ultimar al vieții pămîntești, le înfățișează și steaua, ca pe un simbol și o condițiune a vieții fericite a omului din statul închipuit pe stemă". Dezlegarea lui Ghenadie este corentă și poate fi acceptată mai ales dacă e probată și de alte elemente.

Un înaintaș al lui Mircea Eliade

După el cele mai vechi elemente heraldice ale stemelor românești, pentru că le găsim și în heraldica Țării Românești, sînt luna — crai nou, soarele și steaua. Ele vin dintr-o adîncă antichitate și au stat în stemele românești pînă la Regulamentul Organic. Ghenadie dă exemplu o monedă a lui Traian laureat, însoțit de doi cabiri și la mijloc craiul nou, adică luna cu steaua între coarne. Aceste elemente pătrund și în iconografia creștină ortodoxă unde Maica Domnului are pe umărul drept soarele și pe cel stîng luna. Deși soarele și luna apar și în heraldica occidentală cu aceleași funcțiuni simbolice, Ghenadie le consideră a fi în România urmașe ale unor culte autohtone străvechi : cabirismul și mitraismul și că de aici au intrat în stemele țărilor românești. Înainte de Mircea Eliade, interesat în De la Zalmoxis la Genghis Han de cultele vechi ale Daciei și de modul în care au supraviețuit ele în folclor, episcopul Ghenadie pe care nu-l găsim citat în Eliade, se referă la cultele vechi ale autohtonilor și la modul în care acestea se reflectă în stemele celor două țări românești. Mircea Eliade se referă la mithraism numai în ce privește capul de taur, pe cînd episcopul Ghenadie încearcă o descifrare atrăgătoare a herbului moldovenesc și valah pornind de la simbolurile vechilor religii ale Asiei Mici și ale sudestului european.

G. Coșbuc aduce argumente românești

Dezbaterile propuse de Ghenadie sînt desigur atrăgătoare și incitante mai ales pentru cei care provin din medii folclorice, mai bine zis mediile arhaice, unde vechile obiceiuri și superstițiile s-au păstrat întregi. Explicațiile lui Ghenadie concordă cu foarte multe din aceste superstiții, sau credințe extrem de arhaice. Am citat deja credința românilor în steaua lor care comunică cu cabirismul. Ghenadie completează explicațiile produse cu multe adnotări de subsol în acest sens. Românii

cred că cel care are calități fizice superioare este rupt din soare și din lună. Astronomia populară în România este după Ghenadie în marginile cabirismului și mitraismului. Explicația eclipselor prin mușcătura vircolacilor aduce aminte de șerpii cabirismului și de dragonii lui Mithra, mușcători și ei ai astrelor. Respectul deosebit pentru soare în popor, care zice „sfîntu soare" și dimineața cînd se spală pe față se întorc către soare, este pentru autorul Eraldicii vechi a românilor încă un argument al vechimii cultului mitraic. Că luna în primul pătrar are legătură cu ideea de stăpînire este și numele ei de „crai nou". Este foarte probabil că succesiunea stăpînilor, a „domnilor", în situații pierdute în negura timpului, era reglementată de credințele în astre și că prin această armonizare a vieții sociale cu cea astrală se căuta a comunica cu divinitatea. „Crai nou" înseamnă o nouă realegere de crai. Obiceiul a existat la noi și a fóst consemnat de un scriitor foarte înzestrat pentru observația antropologică a societății românești : e vorba de George Coșbuc. În Universul literar din 1903 (martie), G. Coșbuc a tipărit o însemnare despre Crai nou în țară în care descrie obiceiul „Craiului nou", care este o alegere de „domn sătesc". El se alege dintre feciori și este primul dintre aceștia hotărînd pedepse pentru vinovați și bucurindu-se de ascultarea tuturor. Alegerea lui este foarte democratică : îl hotărăsc feciorii chiar. Dacă ei nu se înțeleg apelează la cercul doi al fetelor. Dacă nici ele nu determină alegerea, intră în joc nevestele, apoi bărbații, și în cele din urmă bătrînii. În cazul limită în care nu există posibilitatea unui acord, intervine preotul. De obicei nu se ajunge la litigii însemnate și „craiul nou" este ales repede. El își ia funcția în primire și domnește un an pînă la viitorul „crai nou". Iată-l pe episcopul Ghenadie atestat în spațiul vechilor obiceiuri pe care G. Coșbuc marcat de romanomania timpului le atribuie romanilor. Ele sînt însă mai vechi decît romanii, și au legătură cu cultul cabiric al Lunii.

O altă confirmare a perspectivei propuse de Ghenadie stă în însemnările călătorilor străini despre români. Toți acești călători au evident o optică străină asupra instituțiilor românești pe care le receptează

cu dificultate datorită singularității și adăugăm noi arhaitătii lor. Dar unul notează cu claritate importanța pe care o are la români fizionomia și sănătatea voevodului : el trebuie să fie sănătos, puternic, să exprime bărbăția și să fie om curat. Aceasta era o prescripțiune de vechi cult care a pătruns în instituția voevodală moldoveană, ceea ce de altfel trebuie spus îi atestă vechimea. Selectul obicei de sorginte străveche este un indiciu că așazisa întemeiere a lui Dragoș este practic o pseudoîntemeiere într-o țară cu instituții vechi, constituite mai demult.

Studiul lui Gh. Brătianu asupra heraldicii Moldovene (1931) a provocat o reacție mai puțin cunoscută și citată în bibliografia heraldisticii românești. Este o broșură de circa 40 de pagini și are titlul : Stema Moldovei și

aceea a Țării Românești, autorul ei fiind H. Sanielevici. Sanielevici, care în ultima parte a activității sale scriitoricești s-a arătat foarte interesat de antropologie și de cultele religioase antice, intră în discuție cu o suită de argumente care merită să fie cunoscute.

Concluzia combătută este că „cei dintîi martori ai influenței apusene în principatele române din a doua jumătate a veacului al XIV-lea" sînt vulturul și capul de bour. Ele n-ar atesta deci autohtonia inițiativei heraldice și a continutului, ci, dimpotrivă, importul. Ca deobicei H. Sanielevici este decis și începe cu afirmația care stă la baza întregii sale poziții : nici unul dintre examinatorii anteriori ai stemei moldovenești nu știe ce-i aceea un bour. «Habar n-au ! — O fi zimbru. — Și mai puțin ! — Atunci „un bou ca toți boii, puțin la simțire"... — Cercetați, spre pildă, „Meyers Lexicon", „Viața animalelor" de Brehm, „Genealogia animalelor domestice" de Keller ; sfidez să găsiți acolo un bou european cu așa coarne ! ... — Atunci ce este ?!... — Este un bou indo-african... care arată spre Orient iar nicidecum spre Occident, cum susține d. profesor Brătianu...»

Desigur că astfel începută discuția devine polițistă. H. Sanielevici nu se dezminte și știe să înceapă cu o lovitură de teatru.

El își dublează această lovitură de teatru cu încă una. Pe discul smălțuit al unei biserici din vremea lui Ștefan cel Mare, Gh. Brătianu a ținut să

găsească, analogic, doi „tenanţi" ca în stemele ungureşti, deşi numismaţii unguri au pretins că aceşti tenanţi sînt ...negri africani. Şi aici urmează a doua lovitură : aceşti aşa-zişi „tenanţi" ai istoricului sînt cu siguranţă vest-asiatici „(ce se corcesc adesea cu mongoli), care în Asia anterioară şi sudică, ca şi în nordul Africei, contribuie în mod hotărîtor la compunerea clasei orăşeneşti şi suprapuse... Observaţi : faţa rotundă, nas mare, bărbie mică, ochi bridaţi ori à fleur-de-tête, pomete impunătoare".

Monedă dacă

Cheia : acvila romană !

Iată cele două amănunte hotărîtoare pentru ca H. Sanielevici să treacă la demolarea ipotezei lui Gh. Brătianu. După cum capul de bour nu-i de la unguri tot astfel nici vulturul muntean n-are nevoie să derive din capul de struţ. Ambele figuri heraldice „au fost doar aranjate după moda vremii, copiată de la unguri...". Vulturul n-avea de ce să vie de la maghiari, zice H. Sanielevici atît timp cît, ca simbol al soarelui şi al cultului solar, el poate fi găsit „la greci, la romani, la indieni, la egipteni, la perşi şi la asiro-babilonieni (zeul cu cap de vultur în faţa arborelui sfînt ; acesta din urmă seamănă cîteodată izbitor cu arborele pe care stă acvila în stema Munteniei)". În eroare se află Gh. Brătianu şi atunci cînd crede că semnul crucii din stema munteană este un semn de cruciadă. Crucea la păgîni însă semnifica soarele. Sacrificiile făcute soarelui apelau la crucificare, practică păgînă pe care a suportat-o şi Isus. Chiar dacă au căpătat utilizări creştineşti aceste cruci reflectă reminiscenţe păgîne. Cît despre vulturul bicefal el nu este de sursă occidentală de vreme ce-l găsim la hitiţi, zice H. Sanielevici.

În ocolirea de către Gh. Brătianu a acvilei de pe steagurile romane, H. Sanielevici găseşte sursa erorii acestuia. Pusă şi rezolvată corect, problema acvilelor romane ar fi dat cheia chestiunii, soluţia generală. Ea stă în fondul religios al chestiunii. Vulturul simbolizează soarele şi cultul soarelui la populaţiile ariene. Şi alte simboluri heraldice : coroana, inelul sînt tot simboluri solare. Într-o monedă dacică unde e un cal şi roată, roata înseamnă soarele, iar calul este animalul pe care nordicii îl jertfeau de preferinţă soarelui. Este acvila Ţării Româneşti de origină romană ? Răspunsul lui H. Sanielevici trimite la culturi preromane. El produce mai multe reprezentări heraldice izbitor de asemănătoare cu cele româneşti. Numai că aceste reprezentări vin de la mari depărtări în timp...

După această introducere în problemă de natură a stîrni îndoiala în legătură cu posibilitățile de a fixa în apus mobilierul heraldic al stemelor româneşti, H. Sanielevici trece la propria demonstraţie. Mai întîi el elimină din discuţie echivalarea capului de taur cu aceea a zimbrului sau a bourului. Nefiind nici zimbru, nici bour, ce va fi fiind capul de taur din stemă ? „Un bou domestic ? Dar nici o specie de boi domestici nu seamănă cu figura din stemă. În schimb asemănarea cu un bou abisinian şi cu «BANTENGUL» sud-asiatic e izbitoare. Numai la acest din urmă bou coarnele se împreunează ca la boul din fig. 15. Amîndoi au faţa lungă, îngustă, aproape dreptunghiulară, ca de altfel şi bantengul din fig. 23. Acesta însă fiind mascul, prezintă la coarne cunoscuta deosebire după sex a speţei şi ne dă putinţa de a afirma că fig. 2, 14 bis, 15 şi

Fig. 2 Monede de la Alexandru cel Bun

Fig. 11 Acvilă feniciană și acvilă valahă

Fig. 13 Monedă cartagineză și monedă moldovenească

16 ne înfățișează capete de vaci și nu de boi. Cam aceeași înfățișare au capetele de pe sigiliul lui Ștefan cel Mare, al lui Petru Rareș, a lui Alexandru Lăpușneanu, al lui Constantin Moghilă și al lui Ștefan Tomșa. Cu Vasile Lupu, desenul își pierde contactul cu realitatea și se rătăcește în stilizări arbitrare și fantastice, care durează pînă în secolul al 18-lea". **Vaca sacră a Indiei este adusă și ea într-o fotografie pentru identificare ca și alte vaci de rasa Banteng din Africa. Asemănările sînt neîndoielnic de luat în discuție. Urmează o descriere a cultului taurului cu jertfe de tauri aduse unor zei cu înfățișări de taur. Nu-l mai urmărim pe H. Sanielevici în excursul privitor la cultul solar și lunar. Esențialul susținerilor lui este că cele două culte s-au suprapus, împletit, corupt, reciproc, că vor fi găsite de multe ori împreună. Taurul asirobabilonienilor este un compromis între simbolul cultului solar : vulturul, și simbolul cultului agrar, lunar ; taurul. Clasa de sus, de obicei invadatoare și suprapusă, avea un cult solar, iar cea de jos cultul lunar.**

Tenanți sau mongoli ?

Identificarea următoare este a „tenanților". H. Sanielevici nu vede în ei pe tenanții caracteristici ai heraldicii consacrate pentru că ei nu sprijină nimic și se află la distanță de posibilul obiect pe care conform regulii ar trebui să-l sprijine. Apoi în aceste plăci smălțuite nu există nicăieri coiful văzut de Gh. Brătianu, nici capul de struț, nici cel de lebădă. Aceste medalioane smălțuite care cuprind elementele stemei Moldovei sînt interpretate de H. Sanielevici

Fig. 14 Disc smălţuit din biserica de la Popăuţi, Botoşani

Fig. 15 Disc smălţuit (G. Balş : „Bisericile lui Ştefan cel Mare")

Fig. 16 Placă de teracotă găsită în săpăturile de la Curtea domnească de la Hârlău

astfel : aşa-zişii „tenanţi" sînt în poziţie de rugă, cu mîinile ridicate. În faţă cele patru puncte sînt „grilele" grătarului de sacrificiu prin care se va scurge sîngele animalului sacrificat. Acesta este o vacă, deci vaca sacră. Rasa ei a fost stabilită mai înainte. „Tenanţii", despre care s-a zis că sînt goţi, au figuri asiatice, trăsături mongoloide, par a fi oameni din Turkestan sau Armenia. Ei sînt în poziţia de rugă şi au costumaţia sacrificatorilor din alte monumente cu destinaţie explicită. Concluziile lui H. Senielevici sînt extrem de clare. Nici vulturul, nici capul de bovideu nu sînt de origine ungurească ori apuseană, ci doar coiful cu „cimier" şi scutul despicat şi fasciat — cu sau fără florile de crin angevine — ale celor dintîi domnitori români. Cu alte cuvinte, doar chenarul !

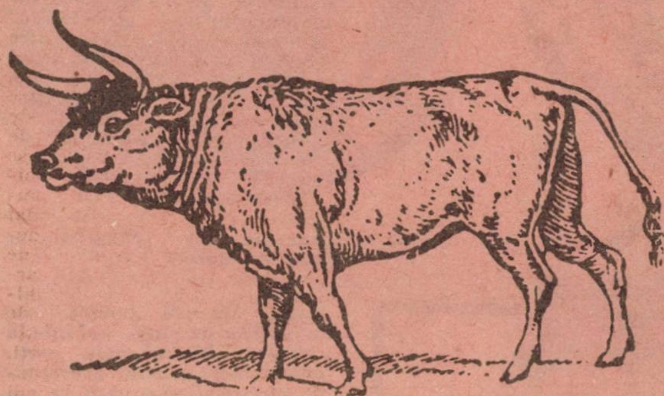
„Cultura noastră neolitică, zice **H. Senielevici**, a fost taurică-mesopotamică, adică vest-asiatic-semitică... Într-acolo arată întreaga noastră artă populară (vezi ale mele **Alte orizonturi, Literatură şi ştiinţă** şi **În slujba Satanei ? !**) într-acolo ne îndreaptă şi acvila noastră identică cu cea feniciană ; apoi vaca Banteng, lucea-

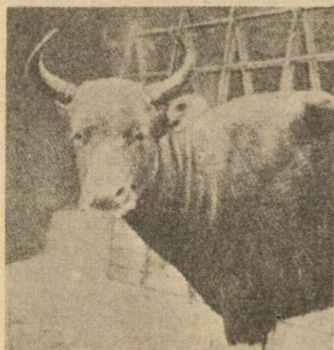

Zimbru european (după Dr. R. Călinescu : „Mamiferele României") ● Bour (după Dr. R. Călinescu) ● Bour (după Keller)

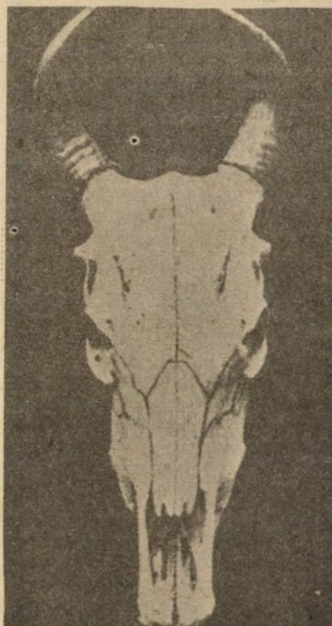

Bour (după „Meyers Lexikon") ● Taur Banteng din Jawa (după Keller)

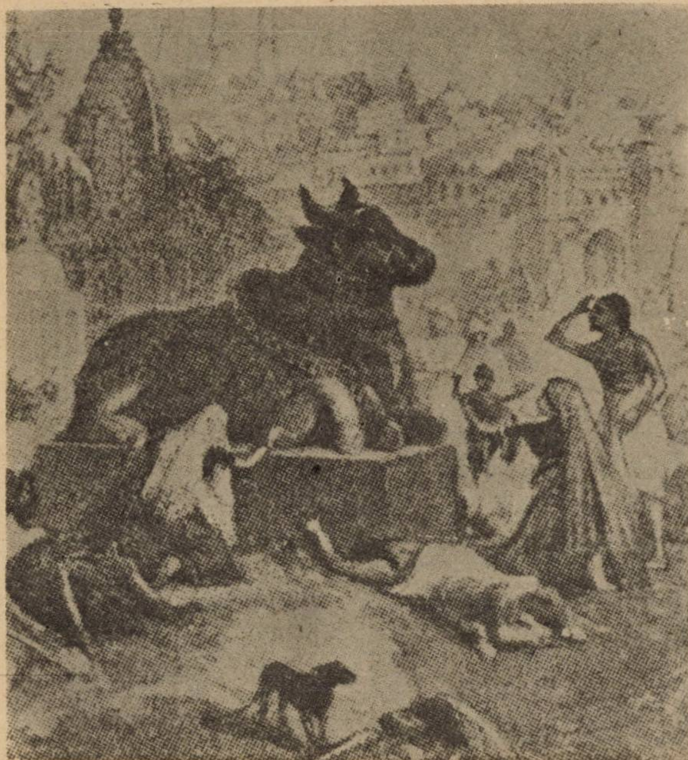
Bos Banteng (după Meyers Lexikon)

Vacă Banteng (după Keller)

fărul Iştar, semiluna-Astarteea, „arbirele (chiparosul) sfînt", „tenanţii" cu figuri vest-asiatice, scena funerară de pe discurile smălţuite" etc.

Punem punct aici. Intervenţia în discuţie a lui H. Sanielevici merită, credem, insistenţa asupra ei. Identificarea capului de bovideu drept cap de vacă Banteng nu pare o năzărire. Bogata ilustraţie cu care şi-a însoţit criticul broşura este convingătoare. Iar această trimitere către Asia Mică, pe care a mai făcut-o şi episcopul Ghenadie, a fost întreprinsă şi de Mircea Eliade. În fond cele două demonstraţii se suprapun în cîteva puncte importante. Ca şi Mircea Eliade, dar înaintea acestuia, H. Sanielevici respinge şi el sursa vestică, maghiară pentru haraldismul românesc, şi trimite la aspecte de cult asiatic. Mircea Eliade polemizează cu Romulus Vuia. H. Sanielevici polemizează cu Gh. Brătianu care este un urmaş al lui Romulus Vuia în chestiunea originilor legendei şi stemei. Unul dezbate legenda lui Dragoş, altul herbul moldovenesc. Dar amîndoi la mare distanţă unul de altul se întîlnesc. Chiar dacă nu rezistă în întregime, prin direcţia ei generală intervenţia lui H. Sanielevici în problemele heraldicii româneşti şi-a cîştigat locul ei de referinţă.

Sfinta vacă „Nandi" la care indienii se duceau în pelerinaj în vreme de foamete şi ciumă (după Keller şi W. Simpson)

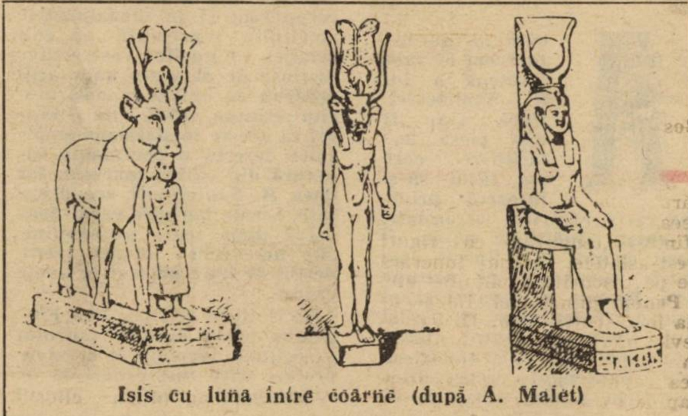
Argumentul Frobenius

onfirmările cele mai interesante pentru Ghenadie şi H. Sanielevici vin dintr-o direcţie cu care încă n-au fost puşi în relaţie. Este vorba despre Leo Frobenius. Cine a citit Cultura Africii îşi aminteşte desigur că teme pe care le-am enunţat sau tratat pînă acum se află coerent şi revelator expuse în Cultura Africii scrisă de Leo Frobenius. Acesta nu se lasă înşelat de pitoresc, nu se îneacă în folclorism şi etnografic, ci merge la dimensiunea antropologică, la reconstituirea formelor şi formulelor originare de artă. În plus, Frobenius ne arată că fundamental vorbind cultura Africii nu se deosebeşte de cea a Europei cu care are numeroase şi semnificative interferenţe şi nici de cea a Asiei de sus şi sud-vest cu care comunică direct.

Încercarea lui Ghenadie de a explica semnele astrale din stemele româneşti conform codului lui străvechi din Asia Mică se întîlneşte cu descifrarea pe care ne-o propune Frobenius pentru statul de tip afroasiatic apărut în mileniul III înaintea erei noastre. Această societate şi statul ei, mai ales, încearcă să trăiască după modelul astrelor reproducînd în organizarea socială, statală armonia cosmică.

Ghenadie vorbea despre luna ca o seceră şi despre relaţia dintre această lună în primul pătrat şi condiţia voevodală. G. Coşbuc descria şi el un interesant obicei de „crai-nou" care constă în alegerea dintre flăcăi a unui voevod, a unui crai, pînă la viitorul crai nou. Este limpede că relaţia dintre fazele lunii şi acest obicei este veche de aproape cinci mii de ani. Luna în primul pătrat se numeşte crai nou de la obiceiul de a alege pe noul conducător. În capitolul intitulat Tragedia, Leo Frobenius descrie de fapt acelaşi obicei de „crai nou" dar într-o stare arhaică mai pură şi mai semnificativă. Statul era condus de un rege ce-şi avea reşedinţa într-o cetate cu patru porţi. Suveranitatea lui era absolută. Nimeni nu putea interveni în hotărîrile lui. Interesant este că modul de a se purta al regelui depinde de fazele lunii. Cită vreme luna era nouă şi în creştere regele intra din ce în ce mai mult în relaţii cu opinia publică, cu poporul. Se arăta poporului, „iar în ziua cu lună plină, care era pentru popor una dintre cele mai mari sărbători, apărea cu toată pompa şi distribuia daruri. După această zi însă, se retrăgea corespunzător scăderii marelui astru al nopţii, pînă cînd, odată cu prima noapte fără lună, dis-

Isis cu luna între coarne (după A. Mariet)

părea chiar într-o ascunzătoare şi devenea invizibil pentru popor. Rămînea ascuns cît timp luna era invizibilă şi reapărea foarte sfios odată cu prima seceră selenară". **Este neîndoielnic de aici că regele reprezintă astrul şi pe zeul acestuia, comportîndu-se el însuşi, ca şi cînd ar fi de origine divină. Statul, regalitatea, complexul social fac parte dintr-un complex de cult. Sfîrşitul acestui rege selenar era tragic, de aici şi titlul capitolului :** „Influenţa cerului înstelat asupra sfîrşitului domniei regelui era şi mai decisivă. Cu prilejul unei anumite conjuncţii, care în cazul lunii survenea la expirarea anului planetei Venus, perioada de domnie a suveranului lua sfîrşit. Dar atunci el nu abdica pur şi simplu, ci îşi încheia viaţa în mod violent. Regele era pare-se ucis prin sugrumarea cu un şnur, cu o frînghie". **Oribilul rol şi-l asumau preoţii, nobilii, soţiile regelui. Nu dezvoltăm de aici speculaţiile posibile asupra felului în care a fost înţeleasă în Moldova şi Ţara Românească succesiunea voevodală, care îşi asumă desigur, pe căi încă nestabilite, conţinuturi foarte vechi privitoare la stat şi suveran.**

Explicaţiile unui cult autohton

Acum să ne întoarcem la vaca Banteng a lui H. Sanielevici. Dacă n-ar fi fost piesa hotărîtoare care l-a făcut să-şi întoarcă privirea către răsăritul afroasiatic şi chiar indic nu ne-am fi oprit asupra ei. Specia este foarte cunoscută de naturalişti. Brehm o remarcă şi el pentru frumuseţea ei. „Cel mai frumos dintre toate vitele care trăiesc în sălbăticie este bantengul, reprezentat prin mai multe subspecii în Indonezia, în Malaya şi pe o mare parte a Indiei de Nord. La o lungime de 2,5 m atinge la greabăn înălţimea de 1,5 m. Coarnele sale lungi de 50 cm, cu rădăcina îngroşată în partea laterală a frunţii, sînt larg arcuite în afară şi înapoi, iar la vîrf îndreptate în sus şi apoi spre interior. Bantengul populează atît păduri mlăştinoase, cît şi regiuni uscate". **(Brehm, 801). A căuta Bantengul în România poate să fie o operaţie pasionantă pentru amator, dar numai atît. Specia răspîndită la noi este alta. După H. Sanielevici capul de bovideu din stema Moldovei recunoscut şi în medalioanele smălţuite reprezintă un cult asiatic. Figurile vestasiatice distinse de el acolo unde alţii credeau că există tenanţi merită reţinute. După cum şi faptul că aceste medalioane smălţuite descriu o ceremonie funerară din cultul taurului. Iar dacă H. Sanielevici are dreptate, aceste herburi vechi conservă după toate probabilităţile un vechi model sacru, destul de bine păstrat în unele cazuri.**

În Cultura Africii, **Leo Frobenius dedică cultului taurului o secţiune specială şi o interpretare care interesează şi pe culturologul român. Taurul**

Taur cu disc de la templul lui Merenptah, Memphis, Egipt ● Amuletă din bronz, Etruria

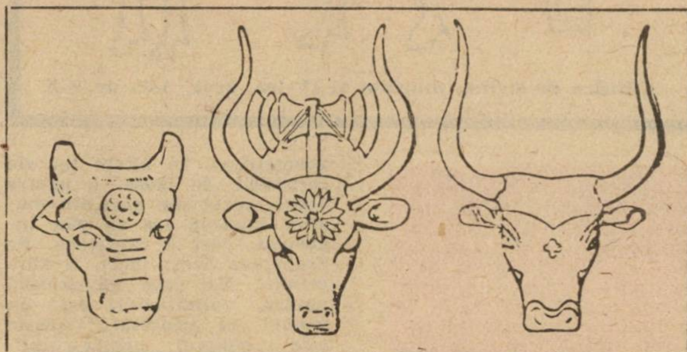
vine după secţiunea dedicată leului, iar acesta s-a stabilit în cursul analizei că este simbolul soarelui, al zeului solar şi că indică un cult solar. Una din reprezentările leului ca simbol divin, solar este capul Gorgonei. Prima chestiune importantă asupra căreia ne oprim este aceea a imaginilor

Cap de taur din lut, Vechiul imperiu, Egipt ● Cap de taur cu semilună, El Obeid. Prima dinastie din Ur, cca. 3100 i.e.n., Sumer ● Cap de taur cu rozetă de la un fragment de sicriu, Sidon.

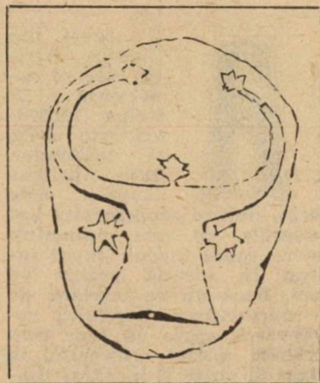
de bovine purtînd frecvent între coarne globuri care sînt simboluri solare. Ele s-au răspîndit din estul Africii mediteraneene către vestul continentului, de la popoarele de păstori, la popoarele de vînători. Cu alte cuvinte dinspre Egipt către celălalt colț african. Iar Egiptul înseamnă și Asia sau altfel zis o Afroasie. Leo Frobenius marchează aici importanța Asiei de vest pentru cultura omenirii, ceea ce ne interesează și pe noi, românii, dată fiind comunicarea Asiei Mici cu zona carpato-balcanică : „Uriașa importanță pentru istoria culturii a Asiei de Vest și pentru culturile caracterizate prin creșterea vitelor mi se pare a consta în special în faptul că aici și datorită lor au fost întruchipate mai întîi multe reprezentări". A se reține „întruchipate mai întîi" și nu „formate mai întîi". Leo Frobenius face diferența dintre a forma o reprezentare și a o întruchipa. Originea atitudinilor și ceremonialelor cultice stă într-o puternică emoție care formulează reprezentarea, dar nu întotdeauna îi dă și un corp. A doua fază este aceea în care această formulare mentală în imagini a emoției revelatoare ajunge la reprezentarea concretă. Asia de Vest și Egiptul sînt la originea acestor reprezentări. În reprezentările acestei zone culturale : „imaginile de animale apar în corelație cu semnele adăugate : constelații, stele, luna, soarele, și anume întotdeauna cu sens precis, niciodată la întîmplare". Precizarea este importantă și pentru heraldica română, în speță moldoveană, pe care Gh. Brătianu o trimitea pentru decodare către Vestul european. Adausele astronomice, un fel de legendă a imaginii de bază, un comentariu al ei, sînt după Leo Frobenius adausuri ale unei epoci tîrzii. Taurul apare mai întîi într-o reprezentare integrală și abia mai tîrziu doar prin capul încornorat. Leo Frobenius enumeră mai multe imagini de taur însoțite sau decorate cu steaua în cinci colțuri sau cu semiluna, ori taur cu rozetă. Capul de taur împodobit cu lună și cerc este răspîndit pînă în India. Frobenius deosebește mai multe categorii de reprezentări : ilustrația capului de taur pe frunte, între coarne și deasupra frunții. Chestiunea desigur nu-i poate lăsa indiferenți pe heraldiștii noștri.

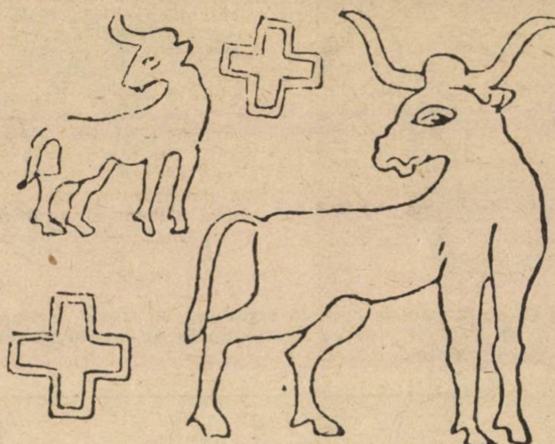

Statuetă reprezentînd un taur (detaliu), Fenicia ● Cap de taur cu rozetă, Grecia miceniană ● Cap de taur cu rozetă în formă de cruce pictată, Cnossos, Creta (sus) ● Paletă din ardezie, El Gerzeh, Egipt (jos)

Mască în forma unui cap de vită cornută, India

Cilindru de sigiliu, mileniul al IV-lea, Susa, Asia de S-E

Taur-Leu sau motivul Lună-Soare

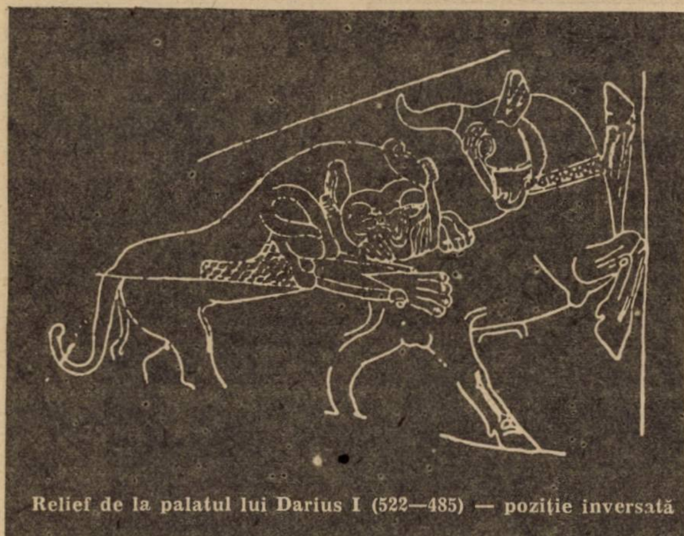

Alt aspect din Cultura Africii **care se raportează la stema Moldovei este acela al cornutelor care privesc înapoi. Este vorba despre reprezentări zoo integrale în care animalele întorc capul înapoi, capul intrînd în această poziție** en face. **Dacă nu ne înșelăm, pe o reprezentare heraldică românească apare un taur care străbate spațiul ecusonului în fugă. El poate fi încadrat problemei care urmează, ca și reprezentările neintegrale ale taurului. Oriunde întîlnim aceste reprezentări** „animalele ne fac impresia nu numai că «privesc înapoi», dar și că s-au oprit încremenite de spaimă, sau că sînt gata s-o ia la fugă“. **Pe un cilindru de sigiliu din Susa, Asia de sud-vest, cele două bovine desenate se întorc, privesc către o cruce. Aici unul din elemente e geometrizat. În altele tot ale ceramicii de Susa o pasăre atacă taurul sau vaca din imagine. Pasărea are un cioc încovoiat, deci e răpitoare. Pe Frobenius acest lucru îl surprinde. Noi știm că această pasăre, vultur/acvilă este un simbol al soarelui. Acesta este „motivul ucigătorului“. Crucea înseamnă și ea tot soarele. Tot în imaginile de la Susa apare un patruped, care este agresorul. Cea mai explicită imagine este una clasică:** „În arta Asiei de Vest, acest motiv a luat forme mereu mai monumenale, pînă cînd, în cele din urmă, apar figurile puternice pe care le prezintă splendida construcție a lui Darius, în care un taur este încolțit de la spate de un leu în fugă. Taurul întoarce capul înapoi“. **Leo Frobenius care se miră că pasărea are cioc încovoiat de pasăre răpitoare, nedistingînd simbolul solar, dezleagă corect această imagine :** „Taurul domestic a obținut simbolul originarei sale naturi selenare, așa cum astrul zilei, sub chipul unui leu, atacă în fiecare dimineață luna și stelele, provocînd apusul cotidian. Leul solar ucide taurul selenar“. **Să ne aducem aminte că episcopul Ghenadie ne releva cum soarele este omorît în cultul cabiric de luceafărul de seară. Simetric vorbind situația este inversă.**

Intempestivul H. Sanielevici cînd vorbește despre ceremonialul de sacrificare al taurului, descifrat de el în scenele de pe plăcile smălțuite, nu este departe de aceste semnificații, cu atît mai mult cu cît, prin Bantengul lui, el s-a plasat în sfera culturii indice și vestasiatice. Chiar dacă ligamentul Banteng nu se verifică pînă la capăt el l-a ajutat să evolueze într-o direcție sugestivă. Din perspectiva în care descifrăm în atacul taurului de către leu o relație soare-lună „împodobire a capetelor de animale cu imagini de aștri și o simbolică astrală ar apărea de-a dreptul firească“. **Și tot în direcția simetriei semnalate, dar rezolvate antagonic în sfera cultului partizan, nu devine semnificativ pentru taurul en face rolul privirii leului :** „oare chipul leului en face, care tronează și a cărui privire, ca fenomen al naturii, decide pentru vînător viața și moartea, nu semnifică simbolic soarele cu raze puternice, care nimicește în fiecare dimineață aștrii nopții, iar turma de animale sălbatice nu simbolizează mulțimea stelelor ?“ **Dublînd întrebarea lui Frobenius cu încă una propunem deci formularea ei pentru taur. Credința în facultatea mortală a ochilor animalului cultic se poate găsi în** Harap Alb, **unde cerbul ucis care are un ochi în frunte trebuie evitat a fi privit din față, lucru pe care** Harap Alb **îl păzește cu grijă. Aceste răsunete ale preistoriei ajung la noi prin literatură și trebuie privite foarte atent. Cu atît mai atent cu cît în alte basme românești prevederea cultică de a te feri de ochii vînatului ucis nu mai există.**

Stele de la Teima, Arabia

Relief de la palatul lui Darius I (522—485) — poziție inversată

Leo Frobenius ne-a spus că mai întîi există emoția. Apoi că ea formulează treptat o reprezentare. Mai tîrziu formularea mentală capătă întruchipare. Este faza în care animalele reprezintă credințele în astre. Urmează, ne spune tot el, momentul în care rolul de pandant divin al astrului nu-l mai joacă animalul (leu sau taur) ci chiar omul. Frobenius citează, ajuns la această etapă a demonstrației sale, o legendă africană teribil de interesantă pentru că aduce mult cu miturile eline pe care însă le premerge. În prima ni se povestește că prostul satului care a reușit să încalece taurul negru și să-i pună luna între coarne ajunge rege în țara din care a plecat. În a doua, regele adîncurilor care vrea o pămînteană se transformă în taur și ademenește cu el o fată care-i va fi soție. Reținem relația dintre regalitate și taur, legătura indisolubilă, pe de o parte, și dintre taur și lună. (O baladă românească, care pare a fi fragment mitic, ne vorbește despre relația indestructibilă a soarelui și a lunii! La fel și la caucazieni.) De la această legendă africană, Frobenius trece la reprezentările de taurine care între coarne poartă figurine umane, adică zeități. Figurarea umană înseamnă o etapă nouă în care animalul, ca reprezentant al zeului și cultului, face loc omului.

★

Este interesant să reținem că imaginea stemei Moldovei se înscrie în datele problematizate de Frobenius, că încercarea lui Ghenadie nu este infirmată de Cultura Africii, și că explicațiile lui H. Sanielevici care, condus, am zice mitic, de o bovină către răsărit, de vaca Banteng, se armonizează de multe ori cu cele ale lui Leo Frobenius. Putem zice cu alte cuvinte că neglijații Ghenadie și Sanielevici pot fi reconsiderați din punctul de vedere al viziunii lui Frobenius asupra culturii Africii, Asiei de vest și a culturii europene în general. Așezarea stemei Moldovei într-o arie răsăriteană, de Asie vestică îi oferă șanse mai mari de a fi armonizată cu un sistem de semne clarificator.

Cetatea — o reprezentare a Universului

Extrem de interesantă pentru legenda întemeierii moldovene este descrierea întemeierii cetăților africane, mai exact spus afroasiatice conform unui scenariu mitico-religios în care taurul joacă un rol cardinal. Vechimea scenariului: circa 5 000 de ani. Întemeietorii de cetăți erau fii de nobili, care prin sistemul dreptului vechi n-aveau drept de moștenire și plecau să întemeieze ei înșiși cetăți însoțiți de barzii lor și de fierari. Locul ales era întotdeauna pe malul unei ape, care era de obicei afluent al unui rîu sau fluviu mai mare, niciodată la vărsare.

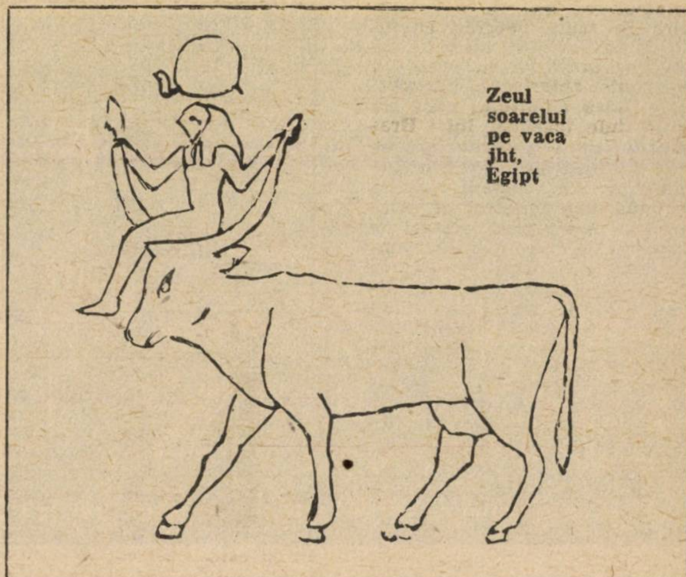
Nu e fastidios să remarcăm că locul de întemeiere în legenda moldoveană este pe malul unei ape la distanță de vărsare. După confirmarea oracolului se trecea la construirea cetății, care se ridica, subliniem, cu localnici, nu cu oamenii aduși de tînărul cavaler. Construcția începea însă numai odată cu prima zi a noului pătrar al lunii de „crai-nou". Locul circular sau rectangular era desenat cu țăruși. Se lăsa locul porților, cîte una de fiecare punct cardinal. Iată de ce se remarcau cetățile cu mai mult de patru porți prin chiar titulatura lor. (Teba cea cu 7 porți!) Circumferința stabilită era înconjurată de tinerii cavaleri împreună cu un taur tînăr. Locurile pentru porți, lăsate libere, nu erau călcate la această ceremonie, ci sărite! Primii locuitori ai perimetrului erau taurul plus patru vaci. După ce monta trei vaci, taurul era ucis. Acest sacrificiu avea regulile lui: taurului i se străpungeau succesiv din spate chișițele pînă cînd înnebunit cădea jos însîngerînd totul în jurul lui. Carnea taurului era parte arsă, parte mîncată. Carnea mîncată devenea cuminecătură: cei care mîncau din ea erau din acel moment frați, ei și urmașii lor, nu se puteau atinge de fiica altuia și erau datori cu devotament reciproc pînă la moarte. (În linii mari schema legendei lui Dragoș, care este o legendă cavalerească, corespunde acestei scheme extrem de arhaice). În ziua ultimei apariții a cornului lunii pe cer, organul genital al taurului era îngropat în centrul terenului împrejmuit, iar deasupra gropii se construia un altar în formă de falus, întovărășit de o groapă în care se scurgea sîngele de la sacrificii. Sacrificiile țineau tot de fazele lunii. După această fază de interdicții, ceea ce presupune o societate cu reguli riguroase, urma o a doua perioadă de interdicții. Se construiau locuințe și meșteșugarii își in-

cepeau treaba, dar viața noii cetăți se petrecea exclusiv între pereții ei: se consuma numai ce se producea în interior, negustorii și marfa din afară erau opriți, după cum nici meșteșugarii nu aveau voie să vîndă în afară, nu se ieșea la vînătoare sau pradă, nu se căsătorea nimeni, nu se ucidea nici un taur.

Evenimentul care urmează este căutarea de către taur a unei fecioare pe care o alege și o aduce pe spinare pînă în cetate, unde taurul după apariția lunii o purta de trei ori în jurul împrejmuirii în care intra prin poarta de răsărit. Taurul este sacrificat pe altarul de cult cu sulița, fata deasupra gropii. În acest timp barzii cîntau un cîntec despre nunta soarelui cu luna. (Nu știm dacă fragmentul mitic din balada românească Soarele și luna poate fi pus în relație cu acest scenariu arhaic, dar apropierea este obligatorie, fie pentru infirmare, fie pentru confirmare). Fata este soarele, taurul este luna; cadavrul fetei este îngropat la stînga porții de est, pe cînd cadavrul taurului la dreapta aceleiași porți. Sîngele lor este păstrat ca lichid sacru. Deasupra celor două trupuri sacrificate, se ridică stîlpii porții. Se înalță și celelalte porți. O dată cu ridicarea lor, înainte chiar de ridicarea zidului, locuitorii pot ieși sau intra pe aceste porți. Comerțul poate începe, cetatea fiind sacralizată. (Balada Meșterul Manole conține și ea un sacrificiu feminin la ridicarea unui lăcaș religios).

Nici ridicarea porților, nici a zidului nu erau făcute fără un ceremonial și o regulă strictă. Lucrările începeau din nou sub semnul primului pătrar al lunii. Orașul era din nou ocolit de un taur. Apoi e introdus în spațiul jalonat cu patru vaci, după ce monta trei era sacrificat, organul genital îngropat, deasupra-i ridicîndu-se un altar în formă de falus cu o groapă alături. Pe altar erau jertfite întotdeauna trei animale, în groapă patru. Cifrele aveau și ele semnificații astronomice.

Frobenius atrage atenția că în vîrstele istorice ale omenirii, deci mult mai tîrziu, se atestă obiceiul sau regula ca tinerii prinți să părăsească cetatea paternă cu datoria de a întemeia cetăți după reguli fixe, cu un ceremonial care amintește de cel descris de Leo Frobenius.

Zeul soarelui pe vaca Jht, Egipt

Esența acestor întemeieri era reconstrucția în spațiul limitat al universului. Omul face din orașul, din cetatea locuită „o scenă, un templum ca reflectare a cosmosului".

Capul de bour — scenariu arhaic de întemeiere

O analiză a cetăților Moldovei pentru a vedea dacă ele corespund în aspectul lor ideii de templu nu avem posibilitatea să facem aici. Dar o întoarcere la legenda lui Dragoș pentru a o ispiti cu ajutorul acestui scenariu mitico-ritual în care rolul taurului, relația cu astrele, cu universul sînt vizibile este atrăgătoare. E vizibil că și aici e vorba de un grup de cavaleri care pleacă la un drum în al cărui capăt se sacrifică un taur și se ridică o cetate.

Mai ales dacă considerăm că taurul din stema Moldovei are relație cu rudele sale vest-asiatice este cazul să întreprindem o astfel de analiză. Este sigur că avem de-a face cu un grup de cavaleri. După cum este la fel de sigur că aceștia la capătul drumului ucid un taur și realizează o întemeiere. Aceste coincidențe ale scenariului plus cele din stemă ne conduc către o separare hotărîtă a elementelor vechi din legenda lui Dragoș, de cele suprapuse de legendele propagandistice de tip catolic care au contaminat versiunea anterioară. Altfel zis, un scenariu mitico-ritual arhaic a fost absorbit într-o tramă legendară de tip cărturăresc occidental în serviciul curții maghiare. Versiunea arhaică este adusă la o versiune a întemeierii de tip feudal apostolic. Versiunea legendei lui Dragoș la Ureche și Constantin Cantacuzino, care-i refuză caracterul cavaleresc, este o reacție critică tocmai față de aspectul feudal și vasalizant al formulei emise de curtea angevină. Nu întîmplător lipsește chiar numele lui Dragoș. Niște păstori au urmărit o hiară și-au omorit-o la un rîu. De aici colonizarea. De reținut și faptul că în scenariul mitico-ritual autentic

întemeierea nu era o colonizare în toată puterea cuvîntului: ea însemna numai instalarea unui nucleu peste o populație anterioară. Structura arhaică a mitului care stă în spatele legendei lui Dragoș ne ajută să lămurim ce este autentic și ce nu este autentic în ea. Totodată, această legendă, sub aspectul ei vasalizant, trebuie pusă alături de bazna originii românilor. Semnificativ că detaliile de tip medieval și unghiul vasalizant față de curtea maghiară sînt interpolate în cronica lui Ureche, care am văzut că are o atitudine critică față de legendă în versiunea ei cărturărească. Aceste detalii provin tot de la interpolatorii care au introdus și celebra bazna a originii tîlhărești a românilor. De ce nu s-a ripostat însă și în acest caz? Pentru motivul simplu că legenda lui Dragoș nu ne făcea tîlhari, ci ne echivala cu celelalte state vecine și în primul rînd cu cel maghiar. Această legendă era un „blazon“ literar la fel de puternic ca un blazon heraldic de valoare. În fond este aceeași atitudine pe care o găsim la istoricii și filologii Școlii ardelene care acceptă și exaltă originea pur romană a poporului și limbii române pentru că această origine îi așează la egalitate cu cei care ne contestau drepturile: aceeași feudalitate maghiară, de tip medieval și apostolic. Dacă alții au teoretizat sau propus alte origini geografice stemei Moldovei, această linie de interpretare ne conduce către sud-est, către Asia Mică și Egipt.

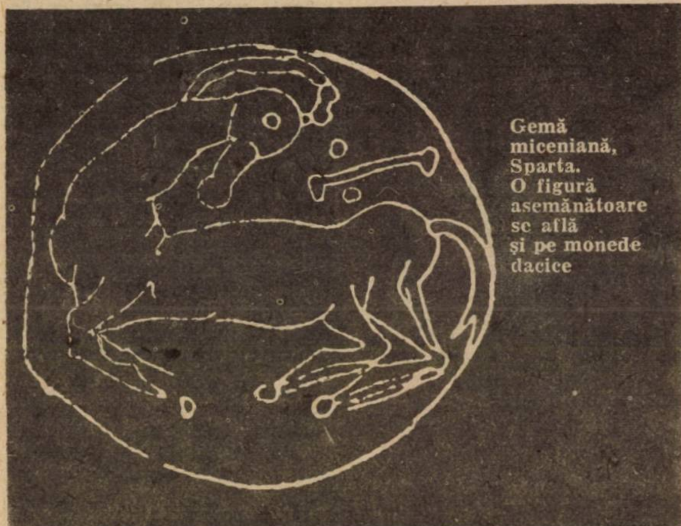
Sadoveanu și bourul sfînt

Dacă prezența cultului taurului pe pămîntul actualei Românii nu se poate contesta, cîteva întrebări sînt inevitabile: cît de vechi este acest cult al taurului la noi? ; pînă cînd a durat cultul taurului?

Invazia mașinismului care în România durează din secolul trecut a distrus structurile sociale și culturale vechi, dar 200 de ani sînt puțini la scară istorică. În zonele arhaice ale țării, după cum demonstrează cercetările etnografice, folclorice, antropologice etc., urmele vechilor culte se mai pot încă găsi. Obiceiul măștilor zoomorfe în România mai trăiește încă. În plin secol XX se mai pot vedea colindători cu măști de urs, de cal, de cerb, de taur, măști care vin din adîncul timpurilor și sînt legate de vechi ceremonii păgîne. Simpla existență a măștii taurului spune foarte mult, mai ales că ea se găsește în Țara de Sus a Moldovei.

Ecouri ale acestei religii străvechi se fac simțite în opere contemporane. Romanul Izvorul alb de Mihail Sadoveanu are ca temă centrală contactarea taurului sfînt și a preotului său, care sînt ascunși în munte. Cel care-l contactează este domnitorul Moldovei. Înaintea unor încercări importante pentru țara sa, voievodul se adresează patronului din stemă. Țara are o organizare bisericească modernă, mitropoliți și biserici și mănăstiri, dar voievodul face apel la instituția străveche care prezidează încă secret Moldova. Nu întîmplător acest voievod este Ștefan cel Mare, de al cărui nume sînt legate două episoade legendare: cel cu Vrîncioaia și cel cu Daniil Sihastrul. În ambele împrejurări Ștefan solicită intrarea în joc a fostelor instituții ale țării, covîrșite în acel moment de cele noi. El se întremează și se întărește făcînd apel la vechea tradiție socială și spirituală a țării. Aceste legende n-au fost încă examinate în fondul lor de adevăr istoric. Mihail Sadoveanu nu ignoră însă esența legendei Vrîncioaiei și a lui Daniil Sihastrul, pe care stă de altfel construit întreg romanul. S-a făcut pînă acum numai comparația cu destinul lui Făt-Frumos care merge la împărăție să-și aducă fata furată de zmei. Asta e ucenicia lui Ionuț, dar întreg romanul se bizuie pe un fond mitic de extracție folclorică. Scoțînd itinerariul lui Ionuț din cadrul basmului, este bine să privim călătoria constantinopolitană a lui Ionuț ca pe o inițiere. Drumurile acestea din Moldova la Constantinopol se repetă în opera lui Mihail Sadoveanu. Unul îl face Ionuț, altul Antonie Ruset, altul Kesarion Breb, numai bărbați, și are un sens inițiatic. Capitala imperiului turcesc ascunde sub pitorescul otoman vechile instituții moștenite de la imperiul bizantin, de la imperiul roman, ca și obsesia acestuia de a se întoarce la Troada de origine. Țarigradul, care înseamnă orașul cezarilor, este un punct simbolic și nu neapărat o determinare geografico-politică. Este trimiterea pe care o face scriitorul către culturile Asiei vestice, subînțelegînd și Egiptul, de care ne vorbea Frobe-

Gemă miceniană, Sparta. O figură asemănătoare se află și pe monede dacice

Monede moldave din vremea lui Ștefan cel Mare

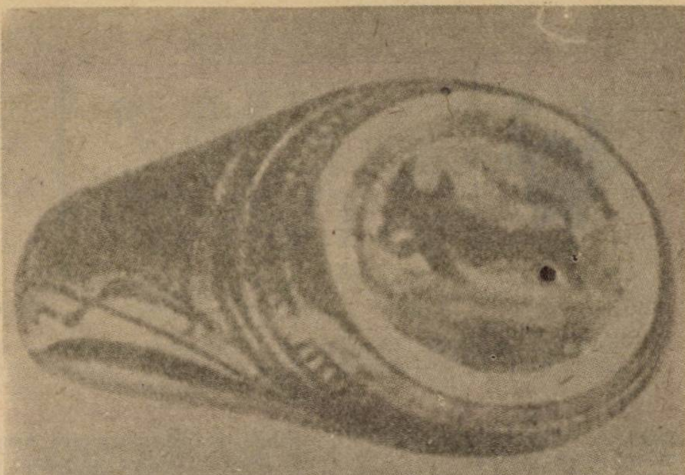
nius. Din cele trei drumuri, cel al lui Kesarion Breb, care merge la preoții piramidelor, are un sens fățiș de inițiere.

Izvorul alb exprimă credința unei inițieri străvechi. La moartea lui Alexandru cel Bun, ne spune romanul, martor și spoveditor i-a fost, pe lîngă mitropolit, un schimnic din munte, adus la cererea voevodului. Acesta vorbește despre schimnicii dinaintea lui care au binecuvîntat pe primii voievozi ai Moldovei hotărîndu-le și drumul. Tot el prevestește apariția unui bour nou care va restaura vechile alcătuiri voievodale, prin noul bour înțelegîndu-se „crai-nou". Aceste lucruri le află Ștefan de la mitropolitul țării și vrea să ajungă la urmașii schimnicului proorocitor. Aici e prelucrat motivul schimnicului Daniil Sihastrul. Acești schimnici ar fi seminție domnească, unii călugărindu-se, alții domnind. Mitropolitul știe că datoria domnului este să-i cerceteze și să primească sfaturi. Numai ciobanii cunosc cărările schimnicului, dar vorbesc cu sfială și spaimă de ele. Ștefan voievod poruncește o vînătoare de bouri în pădurile Ceahlăului. Vînătorii și păstorii știu de existența unui singur bour în Ceahlău. E vorba de un taur alb și singuratic, de care nu se ating nici cîinii, nici vînătorii, și care hălăduiește parcă din timpuri imemoriale pe acolo. Mitropolitul îi dezleagă de jurămînt pe starostele Căliman și pe feciorii lui și aceștia vorbesc despre bour și despre stăpînul lui, schimnicul, care stă undeva în munte și este înzestrat ca și taurul cu puteri miraculoase. Pentru a ajunge la schimnic trebuie urmărit taurul. „Bourul veni năpraznic la deal, fumegînd și pufăind. Aducea din cînd în cînd coarnele scurte spre genunchi și împungea într-o latură, zvîrlind spumă pe nări. Din urmă-l goneau adulmecînd patru cîini, înșirați unul după altul și chefnind cu glasuri diferite. Era un bour bătrîn cu coamă murgă, însă cu celălalt păr deschis alburiu. Ochii bulbucați negri, priveau cercuiți cu roș. Veni ca într-o bătaie de furtună, ocoli pe la prag, se cumpăni o clipă și făcu o săritură sprintenă peste peria de afiniș". Urmărirea nu dă rezultatul dorit. Bourul îi duce la o mănăstire singuratică. Călugării spun măriei sale că schimnicul a murit și că bourul s-a aciuiat pe lîngă mănăstire. Pustnicul murise cu sentimentul datoriei neîmplinite : el voise să vorbească cu noul voievod, dar puterile nu-l ajutaseră. Aici, sub domnia lui vodă Ștefan s-ar fi risipit vechea tradiție preoțească secretă care a dat primii domnitori și prima stemă Moldovei. Tradiția s-a pierdut. Dar ceea ce subliniază scriitorul este că dincolo de instituția vizibilă funcționase alta, ascunsă, care a dispărut. Starostele Căliman nu crede că pustnicul a murit. Aceasta e altă perspectivă pe care Mihail Sadoveanu o deschide pentru cei nesatisfăcuți de întreruperea tradiției. În Izvorul alb se vădește respectul vechilor tradiții.

Cartea a apărut în 1940 și profită poate de pe urma cercetărilor anterioare. Mihail Sadoveanu este primul care schițează un scenariu al relației dintre cult și domnia Moldovei, implicit a stemei țării. Ea ar veni de la o credință întreținută de niște preoți retrași cu vremea în munte departe de civilizație. Dacă adăugăm că în Creanga de aur sursa sau punctul de raportare al acestei credințe este Egiptul, completăm imaginea sadoveniană despre tradiția moldoveană a stemei țării în viziunea scriitorului. Ea merge tot către sud și tot către culturile Mediteranei de sud-vest. Fără a fi o contribuție științifică cartea lui Mihail Sadoveanu constituie o za într-un lanț a cărui reconstituire cere acuratețe. Că această preocupare nu este trecătoare la Sadoveanu ne-o arată povestirea Vînt dinspre Căliman. Despre o țară de dincolo e vorba în Vînt dinspre Căliman. Descrierea ei o face un vînător limbut și fantezist spre scuza autorului : „Sunt, cucoane, niște munți mari,

unde-am fost eu de două ori. Tot suim și trecem de Dorna. Și pe urmă iar suim și mergem, trecem de Păltiniș și de Drăgoiasa și intrăm în niște singurătăți. Ș-apoi se văd munți mari, unde stau ciobanii cu capu-n piclă și cîntă din fluier. Și sate nu mai sînt nici către miezu-nopții, nici către amiază, nici la răsărit, nici la asfințit. Și mai mare peste toate-i tata munților, Călimanu, — care se suie pînă la nouri. Iar după ce umblu vreme multă pe poteci grele, hodinesc într-o peșteră, pe cetină uscată, — s-aprind un focușor și stau cu cînele și ne gîndim cît avem de suit a-doua-zi pînă-n locurile cele mai depărtate de oameni. Îi noapte de toamnă ca acuma și vînturile dorm sus, sub brazi bătrîni de la începutul lumii. Așa-i de mare tăcere, că s-aude cine știe unde, în ponoare depărtate, cum bate țincul pămîntului. Cînd nu mai sună nimica și s-o stîns și focul, — aud inima Comedierului lîngă mine, ca un ceasornic... Așa stau, mai mult treaz. Mai zvîrl un vreasc pe foc. Și nu pot să spun că nu mi-e frică. Mă simt ca într-o împărăție străină". **Importantă este sugestia de singurătate** („locurile cele depărtate de oameni"), **de vechime : „brazi bătrîni de la începutul lumii", de univers inuman :** „într-o împărăție străină". **Acesta este cadrul în care apar zimbrii :** „Și iată într-un rînd, în amurg, stînd așa sub cer și între codri, ce s-apropie asupra-mi bătaia capăului, — și-mi zvîcnește inima în coșul pieptului. Țah-țah,-țah-țah, ca un clopoțel. Și numai ce-aud duduind poteca. Și-odată mi se arată fiare nalte cu coarne țapoșe suflînd foc pe nări. Am rămas încremenit, cu arma ca un vreasc în mînă. M-am înfricoșat ; am dat din corn cînelui ; și m-am întors la bordeiul Huțanului. Îi spun lui întîmplarea și el începe a rîde. — Aceia, zice, nu ești dumneata vrednic să-i dobori. Sunt zibrii cei bătrîni. Nicăierea pe lume nu se mai află, căci pretutindeni au pătruns oameni. Numai în prăpăstiile Călimanului au găsit tihnă". **Zimbrii sînt din „țara de dincolo" și toată cartea de povestiri vînătorești pare a fi scrisă pentru acest episod, care pregătește romanul de mai tîrziu. Țara de dincolo de negură a apărut în 1928. Rezistența mitului taurului sfînt în Moldova mi se pare a fi probată prin acest roman modern.**

Inel cu pecete din vremea lui Bogdan al III-lea (sec. XVII), reprezentînd un bour în atac, găsit la Mănăstirea Putna

Pozitivul în ceară al inelului

Radiația capului de bour

u toate acestea originea stemei nu este complet clarificată de vreme ce steme cu tauri se mai găsesc și în multe puncte ale Europei nordice, pe spațiul actualmente polonez sau german. Paul Cernovodeanu care acceptă și versiunea ca Dragoș să fi preluat stema de bour de la un crai local, înfrînt și înlăturat, trece în revistă mai multe steme cu capete de bour într-o arie cu care Maramureșul de origine are posibile contacte. Citām după această sursă stema Mecklemburg-Schwerin, Mecklemburg-Streliz, stema municipiilor din Polonia Poznan și Kalisz, alte steme poloneze : Glowa, Bawola, Wienawa, armele de familie ale nobililor Balassa (Ungaria), Oxenstiern (Suedia), după cum și stema Sighetului, care e și stema Maramureșului. Pe unul din brîiele de sus ale bisericii din Meissen, în stînga, figurează același cap de taur negru cu limbă roșie, care alături de alte steme, felurite, din edificii, pare a aparține u-

Inlocuirea zimbrului maramureşean cu bourul în stemele Muşatinilor ; 1 — emblema oraşului Sighet ; 2, 4 — zimbri ; 3,5 — bouri ; 6 — din nou zimbrul (după dispariţia bourului din faună)

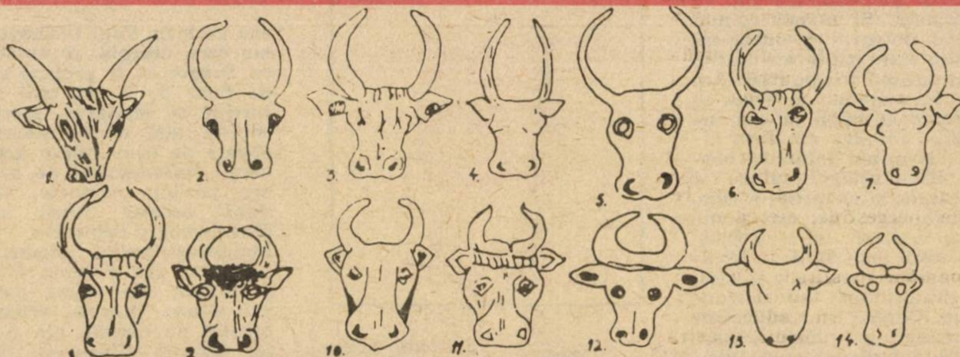
nuia din donatorii sau închinătorii marii biserici.

Repartizarea pe harta Europei a acestor puncte de referinţă nu s-a făcut, lucru care ar fi deschis o perspectivă interesantă asupra chestiunii. Dacă însemnul heraldic este vestasiatic cum de a ajuns el în aceste puncte mai nordice decît România? Ce ne spune harta repartizării lor? Eliminăm din discuţie „armele" maghiare care pot fi foarte bine valahe după nume. Nu considerăm maghiare nici însemnele Sighetului, pentru motivele de pînă aici. Rămîn cele de pe teritoriul german şi polonez.

Istoricii români au acceptat în genere revendicările străine ale acestei steme, de pildă cele făcute de polonezi, după care Vladislav Lokotiek ar fi acordat în urma unei expediţii polone-moldovene, lituaniene şi rutene împotriva mărcii brandenburgheze aceste „arme". Dacă-i adăugăm şi versiunea lui Gh. Brătianu că luptînd alături de unguri românii au afişat din spirit de imitaţie o stemă proprie sau împrumutată, avem imaginea unui mod de a cerceta şi înţelege problema.

Lingvistica a fost însă mai perspicace decît istoria cînd a făcut teoria straturilor, presupunînd mereu un substrat. Chestiunea se pune şi în cazul heraldicii. Heraldica nu este o invenţie strict medievală. Ea are rădăcini adînci în straturile mai vechi şi este de văzut ce straturi au putut colabora la apariţia stemelor discutate. În fond, dacă stema „cap de bour" vine de la polonezi, aceştia de unde o au?

În cazul Balassa (nobil maghiar) am convenit că vine de la români, deci de la autohtoni. Dar în cazul polonezilor? Dar în cazul germanilor? Studierea hărţii acestor steme, cîte se cunosc pînă acum, pe o hartă istorică a popoarelor europene, ne-ar procura cîteva sugestii în plus. Alcătuirile statale moderne şi propagandistice, care datează din evul mediu, ignoră de cele mai multe ori componentele care le-au dat viaţă. Statul polon a fost lungă vreme un stat polono-lituan. Dincolo de asta teritoriul german pe care se află stemele cu „cap de bour" sînt foste teritorii ale pruşilor colonializate de germani, după cum spre răsărit teritoriile lituane au fost populate de slavi. Nu cumva aceste relicve armoriale provin de la aceşti predecesori cărora istoria aşa cum se scrie astăzi le face o mare nedreptate? Statul lituan a fost o mare forţă politică şi militară în Europa de nord. El a avut organizaţia sa socială foarte puternică şi desigur şi legendele şi stemele sale. La acest aspect istoricii români s-au referit extrem de rar.

Evoluţia reprezentărilor heraldice de la bour la zimbru, în Moldova, sec. XIV—XVII ; Bouri : 1 — piatră de altar (Sarmizegetusa, sec. II) ; 2 — monedă, Roman I Muşat (1392—1394) ; 3 — monedă, Alexandru cel Bun (1400—1432) ; 4 — monedă, Iliaş Voievod (1432—1437) ; 5 — monedă Iliaş şi Ştefan I (1437—1442) (Bour / Zimbru) ; 6 — monedă, Ştefan cel Mare (1457—1501) ; 7 — sigiliul lui Ştefan cel Mare ; 8 — monedă, Ştefăniţă Vodă (1517—1527) (Zimbru) ; 9 — sculptură — pisania bisericii Sf. Dumitru din Suceava, ctitoria lui Petru Rareş (1535—1536) ; 10 — monede, Ştefan Lăcustă (1538—1540) ; 11 — monedă, Despot Vodă (1562) ; 12 — monedă, Petru Şchiopul (1582—1591) ; 13 — monedă, Ştefan Răzvan (1595) ; 14 — sigiliu, Gaşpar Gratiani (1619—1620)

„Capul de bour" în Lituania

ar sînt o sumă de lucruri care ar trebui să ne dea de gîndit. Zimbrii supraviețuiesc mai ales în perimetrul lituan și român. După Hasdeu vorba zimbru este carpato-balcanică, adică tracă și de aici a pătruns în nord la lituanieni, polonezi și slavi. Adăugăm că și cuvîntul doină este lituanian și că în forma mai veche doina se mai aude astăzi ca refren în colindele maramureșene. Statul moldovean a avut atingere cu cel lituanian. Se pare că la un moment dat a pășit pe tronul lui chiar un lituanian. O monedă a lui Iliaș Vodă reproduce stema Lituaniei fără a se fi lămurit vreodată de ce. Folclorul și cîntecele bătrînești românești seamănă cu cele lituaniene și invers. Vorba lituan în varianta litvan a intrat în limba română sub forma litvă, liftă adică de păgîn.

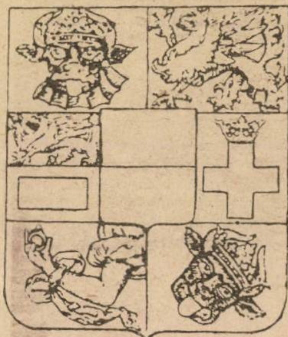
Ca ea să intre în limbă și să fie activă și cu o semnificație apăsată e de presupus un contact intens. Lituanienii au păstrat de altfel față de români și de polonezi și germani vechea lor religie strămoșească, care era păgînă, pînă în secolul XIV. Ceea ce nu i-a împiedicat să fie o mare forță statală, militară, politică. Ceea ce arată că această veche religie, necreștină, oferea o puternică coeziune spirituală și socială poporului și statului lituanian. În sfîrșit, lituanienii aveau drept animal de cult taurul, ceea ce ne aduce foarte aproape de problema noastră. Sacrificiile de tauri au fost prelungite secole întregi și s-a renunțat la ele doar odată cu trecerea la creștinism care n-a fost niciodată completă. Oricum acest strat pruso-lituan, altceva decît germanii și slavii, a devenit unul din substratele germanilor și polonilor. Probabilitatea ca aceste steme cu capete de taur să aibă o origine lituaniană atît la nemți, cît și la polonezi este foarte mare. Exclud din discuție pe români pentru că ei reprezintă aici elementul de vechime față de germani și polonezi, vecinii și suprapușii lituanilor. Moldova de altfel nu vine de la Molda, așa cum ne propunea Ureche. Rîul Moldova are o pereche în Europa, către Nord-Vest, în actualul rîu Vltava, numit mai înainte Moldava. Iar rădăcina Moldovei, adică „mulda", Hasdeu ne spune că e cuvînt gotic. Deci tot o relație nordică. E. Lozovan făcea teoria unei coborîri simultane româno-scandinave, adică a lui Dragoș și Rurik totodată, ceea ce intră în armonie poate cu aceste Moldave, dar nu e probat. Originea germană rămîne însă discutabilă pentru că rădăcina mulde ar însemna praf, ceea ce nu este cazul cu băltoasa apă a Moldovei. În romanul Ioanei Postelnicu, Plecarea Vlașinilor, revine cu insistență pentru zona oierească din mărginimea Sibiului cuvîntul „molde" cu sensul de „baltă", ceea ce ni se pare mai aproape de realitatea „descălecării". Lingviștii n-au luat însă încă în considerație acest sens și etimologia rămîne neclară.

Cel mai interesant lucru este însă că în apropierea granițelor Moldovei la popoare cu care ea a avut contacte se află legende similare. Istoricul Victor Spinei ne atrage atenția în lucrarea sa foarte documentată Moldova în secolele XI—XIV că există legende neromânești care seamănă cu legenda lui Dragoș, fiind atestate de izvoarele ruso-polone. Legenda Kameneț Podolskului are aceleași elemente. O vînătoare, un sacrificiu de fiare între care zimbri, pe o apă, rîul Smotrici, înainte de vărsarea ei în Nistru. Aici s-a ridicat cetatea și orașul cu acest nume, în apropiere de Hotin. Al doilea caz este și mai interesant pentru că este vorba de un oraș mare care este centrul lituanian Wilnius întemeiat de marele cneaz Gedimin, care făcea cadou un corn de bou unui alt crai. Eroul Gedimin învinge zimbrul și întemeiază orașul Wilnius. Este de fapt cea mai apropiată, ca sens, legendă de cea a lui Dragoș și e semnificativ că vine dintr-un spațiu unde cultul taurului a supraviețuit. De unde aici taurul și cultul lui isto-

Bourul polonez după Herkerstein (Moscovia, 1556)

riografia română nu s-a interesat. Reproducem textul lui Spinei: «Deși Lituania păgînă era mai îndepărtată de aria civilizației mediteraneene, cultul bourului s-a bucurat acolo de multă trecere. Avem în vedere nu numai conservarea temei „vînătorii rituale", ci și practicarea pînă în secolul al XIV-lea a jertfirii rituale a bourului. Despre o asemenea practică ancestrală vorbește minoritul Ioan, referindu-se la luptele din Wolhynia purtate în anul 1352. Dispunem, prin urmare, de mai multe dovezi ale persistenței motivului „vînătorii rituale" pînă în perioada medievală în zona limitrofă spațiului carpato-dunărean. Față de forma sa primitivă, motivul a beneficiat de completări cu elemente preluate din realitățile de ordin istoric geografic. O anumită înrîurire în ceea ce privește unele aspecte „profane" între variantele mitului nu este de loc exclusă, dată fiind similitudinea lor evidentă, vecinătatea Moldovei cu Podolia și Lituania, precum și legăturile îndelungate dintre populațiile regiunilor amintite. Mai dificil de precizat este sensul în care s-a produs această înrîurire». **Spinei este după știința noastră singurul istoric de după război care-și pune problema raportului cu Lituania în cazul legendei lui Dragoș. Repetăm că de vechiul strat și fond cultural lituanian se pot lega și stemele cu cap de bour de pe fostele teritorii baltolituaniene germanizate sau slavizate. Spinei ridică întrebarea : în care sens s-a produs înrîurirea ? De la nord la sud sau de la sud la nord ? E vorba de o influență lituaniană sau de o influență română asupra lituanienilor ?**

Stemele statelor Mecklenburg-Schwerin și Mecklenburg Strelitz ● Stema portului Wismar ● Stema cantonului Uri

De unde vin lituanienii ?

riginea lituanienilor a preocupat pe mulți din cronicarii și istoricii evului mediu. Dacă germanii pretindeau prin substituirea goți-geți că se trag din daci, alte popoare : lituanieni, livonieni, prusieni, chiar ruși erau date drept de origine romană. Intr-o istorie a Bizanțului tipărită de Kaspar Peucer într-o cronică a sa pe la 1562 în care se ocupă și de vlahi ca urmași ai romanității orientale, se face afirmația că această romanitate norddunăreană s-a întins treptat pînă în Lituania creînd o romanitate nordică de tip baltic. Acestor tradiții nu li s-a acordat nici o atenție de istoriografia română. Dar la 1571 Joachim Cureus în Analele sale revine și afirmă răspicat cum că prusienii provin dintr-o rădăcină romană de la Carpați. Aici nici măcar nu mai e vorba de romanitate ci de românitate. Polonezul Stanislas Sarnicki afirmă și el că lituanienii sînt români. La 1632 tema originii sudice a balticilor este reluată de Fridericus Menius, Syntagma de origine Livinorum. El combate originea română a livonienilor, prusienilor, lituanienilor în favoarea unei origini valahice.

Cel mai grăitor procedeu este să-i lăsăm pe acești istorici să vorbească despre originea sudică a lituanienilor și prușilor. Ce ne spune Peucer, care pornește de la răscoala Asăneștilor de la sudul Dunării ? „Așa dar, valahii au stat retrași atît timp cît au ascultat în liniște de împărații Constantinopolului — și, dim-

Buciumul din corn de zimbru al lui Iftymy Ziub, 1808

potrivă, au ieșit la lumină cînd, mărindu-și numărul prin alăturarea cu sarmații, și stîrniți de către aceștia, au început să se opună imperiului". **Și mai interesant este pentru noi ceea ce urmează imediat :** „Iar că acești [valahi] împreună cu șefii sarmați au umplut de-a valma, prin noi coloniști, Lituania, și de acolo Livonia și Borusia vecină, ne stau mărturie vestigiile limbii celei vechi, căci trimit la latinitate". **Colonizarea este evident mai veche decît această răscoală și prin ea se realizează o legătură de sînge cu teritoriile de origine din sud. Interesant este și că acești valahi se divizează după aceea în două state : unul nordic vecin cu Podolia, altul mai sudic numit Moldavia. Al doilea istoric este Joachin Cureus care scrie :** „Locuiau într-adevăr, cîndva, în Prusia populații — și sînt pînă acum relicve ale lor — care se foloseau de o limbă cu totul deosebită de cea benetă sau sclavonă, precum și de livoniană în multe privințe — limbă care avea amestecate în ea cuvinte latinești". **Originea acelei seminții ar fi din oamenii care** „au migrat din Valahia în aceste regiuni nordice golite atunci de slavi — care s-au răspîndit ei înșiși în Germania și Polonia". **Acești valahi fuseseră într-o epocă nedefinită colonii italici strămutați în Valahia de către împărații Bizanțului, ca o centură antislavă rol părăsit din pricina puternicei presiuni slave, în favoarea colonizării nordului. Tot Cureus scrie că :** „Nu lipsesc aici cei care afirmă că itali din aceeași stirpe au trecut de la gurile Dunării prin Valahia și pe acest drum au ajuns în Lituania". **Relația dintre pămînturile Valahiei și teritoriile pruso-lituane este evidentă în aceste cronici vechi. Ele nu sînt însă singurele. Fridericus Menius se străduie să fixeze datele la care s-a făcut exportul de populație carpatică în zonele pruso-lituane. Pentru Menius este limpede că acești valahi din Valahia, de singură și îndepărtată origine italică, sînt cei care** „au răspîndit fragmente de limbă latină în Livonia noastră : ceea ce în mod fals unii au scos de la exilații romani". **Prima migrație nordică a valahilor ar fi pe la 430 din pricina lui Atila. Ei ocupau Moesia și Dacia, adică Valahia, Bulgaria și Transilvania din vremea lui Menius, și de aici** „s-au retras mai tîrziu în regiunile vecine ale Budinilor, pe care, în parte, înșiși hunii le stăpîniseră cîndva — și care astăzi se numesc Moscovia, Rusia, Podolia și Polonia". **Dislocarea în acest caz n-o produc slavii, ci hunii lui Atila, iar valahii, ca și la Peucer, intră în golurile create de cei de presiunea cărora fugeau. La anul 594 se produce amestecul care explică totul. Slavii trec Du-**

nărea, ocupă Illyricum, dar şi toată Rusia sau Moscovia, ca şi Polonia şi Bohemia, din această invazie rezultînd suprapuneri şi hibriduri. Menius combate teza originii italice a pruso-lituanienilor, arătînd că nu peninsularii au lăsat în nord urme latine ci valahii. Ei ar fi subjugat pe locuitori, ar fi creat nobilimea, dar pînă la urmă şi-au amestecat vorbirea şi obiceiurile cu cele ale băştinaşilor. Lituania nu vine de la I'Italai, cum zicea etimologia fantezistă combătută de Menius, ci de la valahi care fabricau buciume numite „lituos". „În timpurile acelea erau foarte folosite goarnele pe care obişnuiau să la fabrice din scoarţa copacilor (buciumele, n.n.) iar amintiţii valahi — după obiceiul romanilor — le spuneau acestora (buciumelor) „lituos"; de la „litui" ale acestora, i-au numit pe meşterii şi pe învăţătorii (de buciume), „Lituani": de unde mai tîrziu a provenit chiar numele letonilor şi apoi ale lotavilor. În acest argument, chiar vorba modernă a polonilor şi a ruşilor — împrumutată de la valahi — mă confirmă cu putere şi foarte potrivit: căci în limba lor ei îi numesc pe aceia „litwin". Nu mă îndoiesc cituşi de puţin că de aceiaşi valahi este dat numele livonilor de peste „Dunensibus Efflourum" — de vreme ce polonii şi ruşii, care au pînă astăzi în vorbirea lor multe relicve ale limbii valahe, numesc de obicei Livonia nu altfel decît „Eiflandtskiezen"». În sfîrşit răspîndirea şi rolul acestor valahi în nord ar fi fost foarte mare. N-am făcut decît să punem în circulaţie după o sursă autorizată texte mai puţin cunoscute. Statul lituan foarte puternic şi anterior statelor Moldova şi Ţara Românească a avut la rîndu-i o influenţă asupra statelor din jur care nu poate fi neglijată şi a rămas nestudiată.

Să mai amintim şi că numele de Dragoş se mai regăseşte doar la lituanieni, pentru a învedera interesul nostru pentru un studiu în această direcţie. La întrebarea lui Spinei de unde ar fi înrîurirea, cronicile citate dau răspunsul Nord-Sud şi cred că-l putem accepta. Deşi nici cealaltă posibilitate sigur originară nu este dezonorantă.

Autohtonia temei moldovene

O recapitulare după ocoluri atît de lungi şi obositoare se impune. Ceea ce ne interesează este stema cu cap de bour. Legenda este legată de această stemă. Ea poate fi ulterioară, dar nimeni nu ştie nici cît de veche este stema şi nici cît de veche este legenda. Elementele stemei sînt probabil foarte vechi, după cum unele părţi ale legendei provin dintr-un scenariu mitico-ritual la fel de vechi. Teza că legenda ar fi maghiară şi la fel şi stema nu se poate susţine. Sigur că florile angevine sînt de sursă maghiară. Dar acesta este un strat. Sanielevici consideră că stema Moldovei cu cap de bour, care este după el vaca sacră a indienilor, nu poate fi ruptă de stemele Asiei mici, de emblemele semitice ale oraşelor din Mediterana. El refuză hotărît orice trimitere către vest şi către Ungaria, acordînd o mare importanţă substratului păgîn. Mircea Eliade, fără a pomeni pe Ghenadie şi Sanielevici, combate de fapt pe Vuia, disociind convingător „vînătoarea rituală" de animalul călăuză. Ca şi cei doi înaintaşi ai săi, faţă de care vine cu o erudiţie superioară şi sistematică, Mircea Eliade trimite tot la lumea Asiei şi Indiei, chit că el nu se ocupă de stemă ca predecesorii săi, ci de legendă. În paginile Culturii Africii de Leo Frobenius, apărută în 1933, se pot culege argumente noi pentru originea vest-asiatică a legendei întemeierii, a cultului taurului, a explicaţiilor privind astrele din stemele româneşti. Paradoxală este întoarcerea investigaţiei în nord pe axa româno-lituană. Ea este făcută cu deliberare pentru a atrage atenţia asupra unei teme ignorate. Stema Moldovei pune în discuţie legăturile dintre români şi lituanieni şi ridică inevitabile semne de întrebare.

Dar ea este cu certitudine o stemă a locului, a unei străvechi tradiţii autohtone şi n-a venit din Vest sau Nord, după cum au făcut-o să călătorească mai mulţi istorici. Capul de bour se leagă de Carpaţi.

Mihai Ardeleanu

JERTFA ROMÂNEASCĂ ÎN CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Jertfa românească în cel de-al doilea război mondial

Celebrăm, în acest 1985, an eminamente politic, patru decenii de la Ziua Victoriei asupra fascismului. Este o sărbătoare scumpă întregului popor român pe care, iată, destinul a amplasat-o într-o zi care devine astfel de două ori istorică : 9 mai. Am convingerea că sîntem singurul popor din lume care se bucură de această fericită coincidență : ziua Păcii să fie una și aceeași cu ziua Independenței de stat. Și poate că în semiotica soartei, acestea împurpurează nu întîmplător aceeași filă din calendar, întrucît, de veacuri întregi, idealurile de Pace și Independență au fost pentru români inseparabile. Iar Hotărîrea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., dată publicității la începutul acestui an, de a se celebra cum se cuvine ambele evenimente, grăiește convingător că în viziunea politicii noastre edificiul este unitar și, în ceea ce ne privește, cele două biruințe nu pot fi înțelese plenar decît împreună.

CRONICA ÎN VERSURI

Eseu despre eroismul, jalea și speranța martirilor români din cel de-al doilea război mondial, așa după cum se oglindesc ele în folclorul epocii

Ostași români, după luptă, la Moravské Knice (Cehoslovacia)

Împrejurările în care România, trădată în alianțele sale, a fost lipsită de orice garanție și aruncată în zona minată de atracție a Germaniei naziste sînt bine cunoscute. Terenul era pregătit mai dinainte, printr-o deficitară politică internă, care a subminat puterea de apărare a țării, dar și datorită unor sterile acțiuni diplomatice pe plan extern. Cu un rege, Carol al II-lea, care se angaja emfatic într-un discurs de tinerețe să domnească precum Constantin Brâncoveanu, dar care nu s-a preocupat în realitate decît de căpătuiala personală și belferismul unei vieți penibile, cu un mănunchi de politicieni care, în majoritatea lor, n-aveau peerspectiva clară a evoluției evenimentelor internaționale, măcinînd fondurile și moralul țării în interminabile lupte de partide, cu agenturi străine bine plasate în vederea destabilizării interne, era limpede că România va intra nepregătită în vîrtejul apropiatelor furtuni. Astăzi, citind despre pasivitatea criminală a unor lideri europeni, ca și despre viața noastră internă dominată pe alocuri de corupție și indolență, care au subțiat veghea țării, ne întrebăm : cine poartă vina ? Într-o epocă în care Ungaria amiralului fără flotă, Horthy, cerea tot mai vehement revizuirea tratatelor, N. Iorga atrăgea

atenția și numără pe scenele bucureștene nu mai puțin de 6 piese maghiare. Pentru reciprocitate ar fi bine de știut cîte piese românești erau puse în scenă la Budapesta... Și dacă ne gîndim la butada unui om de spirit, care spunea că imperiul lui Napoleon al III-lea și dezastrul francez de la 1870 s-au datorat muzicii lui Offenbach (mai precis, climatului de desfrîu și șantaj orgiastic la care contribuise într-o oarecare măsură) atunci o situație politică poate fi înțeleasă și prin prisma unor asemenea realități aparent minore, dar care trădează o mentalitate, o stare de spirit. Pentru că tot am vorbit despre Franța și umilitoarea ei înfrîngere în războiul cu prusacii, poate că n-ar fi lipsit de interes să precizăm că în acea perioadă au avut loc valuri de demonstrații pe tot cuprinsul României, în favoarea națiunii de care ne legau atîtea trainice legături etnice și spirituale, preoții români strecurînd chiar în slujbele lor incantații de genul : „Și ajută, Doamne, națiunii franceze !..." Încă la 1881, în ziarul Mariei Flechtenmacher, „Femeia română", era omagiat Victor Hugo cu prilejul împlinirii a 79 de ani de viață, în astfel de cuvinte : „Viitorul este al lui Hugo și Voltaire, nu al lui Krupp. Viitorul este al cărții, iar nu al spadei. Viitorul este al vieții, iar nu al măcelului." Iar epopeea primului război mondial a întărit și consfințit aceste simpatii, trecîndu-le în categoria alianțelor de fond ale poporului român. Din păcate, viitorul n-avea să fie prea curînd al păcii, aproape fiecare generație europeană fiind nevoită să plătească un tribut de doliu. Am făcut acest succint excurs istoric pentru a arăta ce anomalie inimaginabilă a fost pentru noi lupta în cel de-al doilea război mondial alături de aceia care doreau abrogarea Tratatului de Pace de la Versailles, din 1919, ce ratificase România Mare. În complexitatea ieșită din comun a politicii mondiale din acea epocă, țara era sfîrtecată pe mai multe sute de kilometri de graniță, și îi vine greu istoricului de azi, indiferent de limba în care scrie, să pretindă României ceea ce înseși marile puteri nu respectaseră la vremea aceea. Alianțe și pacte de neagresiune ciudate, între țări cu ideologii antagonice pînă la excludere, ultimatumuri și dictate fără drept de apel, curenți năucitori ai oscilațiilor marilor

Prizonieri germani escortați de ostași români

puteri în lupta pentru expansiune și supremație — iată principalele cauze externe ale situației grave traversate de România începînd din 1940. Este cunoscut tristul adagiu formulat de Winston Churchill : „Neutrii se poartă asemenea copiilor care dau de mîncare crocodilului, fiecare sperînd că-i va cădea pradă la urmă de tot". Din păcate, atît Anglia, cît și Franța și alte puteri ale lumii au adoptat vreme îndelungată această politică. Am în față unul dintre numerele revistei pariziene „Le Mois. Synthèse de l'activité mondiale", consacrat evenimentelor cuprinse între 1 aprilie și 1 mai 1933. Pe pagina de gardă sînt reproduse nu mai puțin de zece fotografii reprezentîndu-l pe Mussolini, medalionul consacrat dictatorului-tip încheindu-se cu profeția : „Cînd pasiunile se vor risipi, domnul Benito Mussolini va aparține legendei. Destinul său ieșit din comun se va înscrie în Istorie." Sînt reproduse, de asemenea, cîteva epitete ditirambice ale nefericitului D'Annunzio, care îl numea pe idolul său „Duce supremo" (conducător suprem), exact în maniera în care marele Dante îl saluta pe Vergilius în debutul „Infernului" său : „Tu duca, tu signore, tu maestro"... Aceeași publicație consacră mai multe articole lui Hitler, proaspăt instalat la conducerea Germaniei, din paragrafele cărora spicuim o viziune foarte roză asupra situației : „Neîndoielnic, ziua de 7 aprilie 1933 va rămîne o dată istorică : este ziua în care cabinetul lui Hitler a elaborat legea care reformează complet organizarea celui de-al III-lea Reich"... S-ar putea obiecta că la acea oră Hitler nu era încă ferocele dictator de mai tîrziu, ceea ce în parte este adevărat. Evoluția lui Hitler era previzibilă, evanghelia național-socialismului, „Mein Kampf", fiind cunoscută lumii întregi. În aceeași epocă, un publicist ca Wickham Steed putea scrie în revista londoneză „Sunday Times", îmbătat de mistica rasismului în curs de afirmare : „Germanii sînt o rasă imperială, născută pentru a conduce..." Iar un francez, Georges Roux, aprecia, nici mai mult, nici mai puțin, că „fascismul continuă, în realitate, opera socială de liberalizare inaugurată de Revoluția franceză de la 1789" ! Era o lume nebună, nebună, nebună — o lume care aluneca spre dezastru și își mai crea și justificări ale „anomaliei magnetice" care o deturna din evoluția sa normală. Sînt numai cîteva exemple, aparent minore, pe scara istoriei, ale fascinației pe care unii oameni de cultură și politicieni din apusul Europei o trăiau în raport cu fascismul. Iar complicitatea unor politicieni la funestul „acord de la München", ca și pasivitatea în fața anexării Austriei, arată clar că nici în ceasul al 12-lea un Daladier, un Chamberlain și alții

3*

că ei nu se dezmeticiseră, traducînd în viață butada cu aruncarea hălcii de carne în gura fiarei înfometate, butadă pe care avea să o aplice întocmai mai tîrziu chiar și părintele său...

Pe fondul acestor realități, în conjunctura amenințătoare care se crease, România a fost tîrîtă în războiul antisovietic. Astfel, prin fronturile pe care armata română le-a susținut, în răsărit și mai apoi în apus, se poate spune, forțînd metafora, că noi am participat în acest veac nu la două, ci la trei războiaie mondiale. „Datoria vieții noastre", cum ar fi spus Vasile Pârvan, era de a menține hotarele patriei și prin prisma acestui imperativ național trebuie înțelese cele mai luminoase pagini din participarea României la pustiitoarea conflagrație. Cine a dus tot greul luptei, cine a murit de sute de mii de ori și a înviat mereu, ca într-un miracol perpetuu, cine altul decît Ostașul român?

Dacă în urmă cu cîteva sute de ani, în absența unei istoriografii temeinice, folclorul era letopisețul volant al evenimentelor, presărat cu informații lămuritoare pentru multe spații albe sau „basne" din unele cronici oficiale, în epoca modernă el și-a diminuat în mod considerabil această funcțiune, menținînd-o însă intactă pe aceea emoțională. Poate că aceasta este uneori tot atît de importantă ca și faptica și cronologia riguroasă, întrucît sentimentele, starea de spirit, raportarea omului simplu la tragedia lumii și la univers dau viață tuturor întîmplărilor, explicîndu-le în articulațiile lor etern-umane.

Așadar, cum se reflectă cei aproape cinci ani de război, lustrul acela încordat, în care ostașul român a cutreierat Europa cu ranița în spate, pînă la limpezirile finale și înfrîngerea acelor „aliați" care ne sîngeraseră cel mai dureros hotarul? Din noianul de cîntece și balade păstrate prin tradiție orală, sau consemnate încă de atunci, în scrisori de pe front, în jurnalele unor divizii sau în publicații civile, am ales cîteva mai reprezentative. Acum, la scurgerea a aproape unei jumătăți de veac, amănuntele personale sau locale se estompează, rămînînd întreagă tragedia în stare pură a românului dintotdeauna, aflat, după spusa cronicarului, în calea tuturor răutăților. Folcloristul Van Genepp (în „La formation des legendes", Paris, 1919) afirmă că „amintirea unui fapt istoric nu se păstrează la colectivitățile care nu fac uz de scris decît un răstimp de 5—6 generații, adică mijlociu 150 ani, iar cel mai mult 200 ani." În principiu, așa este, dar am suficiente motive să constat că folclorul românesc face excepție de la regulă și debordează aceste tipare. Bunăoară, amintirea lui Traian se păstrează intactă în colindele noastre, de peste 1 800 de ani, ca și aceea a retragerii ordonate de Aurelian (Ler împărat). Invoc aceste exemple, din multele existente, pentru a reliefa puterea de emanație și cea de absorbție a creativității românești, longevitatea impresionantă a amintirii în marile colectivități carpato-danubiano-pontice. Să nu uităm că, după spusele lui Aristotel, dacii albi (agatîrșii) își versificau legile și le puneau pe muzică, pentru a le reține mai ușor — practică păstrată, în forme variabile, pînă mai către zilele noastre, locul legilor fiind luat de întîmplările care au șocat în mod violent raportarea românului la spațiu, timp și colectivitate. Folclorul are proprietatea miraculoasă de a unifica epocile istorice, chiar erorile de datare sau amplasare a personajelor făcînd parte din arsenalul lui de argumente fermecătoare; de pildă, prin Munții Apuseni mai circulă pînă azi legende și cîntece care afirmă că Horea a fost căpitan în armata lui Avram Iancu, rolul personajului mai îndepărtat în timp fiind așadar diminuat în raport cu rolul aceluia mai recent, cu mărturii mai vii și mai puternice. Dar, pe un plan mai vast, dacă ne gîndim că armia țării a fost una și indivizibilă de-a lungul tuturor epocilor istorice, atunci totul pare verosimil și funcția arhetipală a simbolurilor este exercitată în deplină legitimitate de folclor, la timpul „prezentului istoric". Toate acestea fac parte din Epopeea Națională, cu neîmplinirile lor cu tot, din teascurile memoriei colective ieșind la lumină licoarea de „lacrima Christi" a patriei eterne, a sacrificaților săi predestinați.

„Ostaș român" — sculptură de Artur Vetro

Iată o primă consemnare a iminenței războiului care, deși nu viza încă România, era resimțită cu îngrijorare de omul simplu: „Foaie verde de sub rouă / În anul treizeci și nouă / La mijloc de Postul mare / A sunat de concentrare / Nimeni n-a știut nimic / Făr'deodată ne-am trezit / Ca un vînt ce suflă rece / Cei cu «galben» toți să plece..." (aluzie la culoarea ordinului de concentrare). O imprecație întîlnită în mai multe perioade istorice și reluată într-o formă adaptată de recruții din preajma celui de-al II-lea război mondial dă glas întregii nenorociri a românului, care e silit să-și lase plugul în brazdă și tot rostul pașnic pentru a intra în foc: „Cine-a făcut cătănia / Să-l mănînce sărăcia / Calu lui să nu se-nheme / La dușmani să taie lemne / Vaca lui să nu se mulgă / La dușmani să fie slugă / Urma mea să mi-o ajungă / Să îmble cerșind prin porți / Pîn'i-a trece os prin os". Găsim și o replică maramureșeană, care de bună seamă a petrecut lungile zile și nopți ale celor dragi de acasă: „Cine dorește război / Face-s-ar lemn și puhoi / Să îl miie puhoiul / Să n-ajungă războiu / Că războiu dacă vine / N-are să ne fie bine / Să ne ieie-un tată dulce / Să-l ducă pe munți cu pchiatră / Să nu-l videm nicicodată / Dacă tata ar pleca / N-are șini ne ara / Ca pămîntul să rodea(scă)": Infirmîndu-i pe unii folcloriști care susțineau atemporalitatea creației orale (vezi, de ex., Petre Caraman, în „Cronologizarea baladei populare", Buc., 1932) autorul anonim consemnează, ca un autentic cronicar, data exactă a atragerii sale în bulboana războiului.

Demonstrație în Capitală în sprijinul luptei antihitleriste a armatei române

De remarcat că pentru el 22 iunie 1941 (ziua intrării în în războiul antisovietic) era sinonimă cu începerea propriu-zisă a întregului război mondial, de celelalte încleștări anterioare neavînd știință, firește. Este un poem extraordinar, cu reflexe întîrziate din „Miorița" dar și din „O scrisoare de la Muselim Selo" de G. Coșbuc : „La douăzeșdouă iunie / S-a-nceput războiu-n lume / Iar soldații sărmanii / Încărcîndu-și armele / Blestemîndu-și mamele / Care i-a făcut pe ei / Așa-nalți și subțirei / De trece glonțul prin ei / Mai bine mai mititei / Ca să treacă peste ei / Măi frate de lingă mine / Mai ai grijă și de mine / Că și i-oi avea de tine / De-oi mai trăi pînă mîine / Iar de s-o-ntîmpla să mor / Să îi scrii mamii scrisori / Să nu-i scrii că-s împușcat Ci să-i scrii că-s însurat / La palat la Stalingrad / C-o fetiță de-mpărat / Pe mine m-or cununat / Bombele ce-or explodat / Luna și cu stelele / Mi-au, fost luminările / Sau să scrii la maica bună / Că sînt în spital de-o lună / De-o lună și-o săptămînă / Și mi-or pus picior de gumă / Și mînă de cauciuc / Nici la gură n-o mai duc / Decît cu picior de gumă / Mai bine o moarte bună / Decît mînă fără os / Mai bine-un sicriu frumos". **De remarcat armonizarea arhaismelor cu neologismele, precum și utilizarea toponimicului Stalingrad într-o lumină asemănătoare aceleia care scălda în creațiile vechi Țarigradul imperial. Aceeași atmosferă, a pregătirilor de război, cu tot cortegiul lor de incertitudine și frămîntări sufletești, se degajă și dintr-o pascalie argeșeană. Un întreg tratat asupra preliminariilor marii conflagrații, a sfărîmării liniștii familiale și planetare, pare a fi condensat în cîteva rînduri în care, pe spații mici, rapsodul militar trece cu măiestrie de la scenele de jale asemănătoare răstignirii, la mînuirea blestemului :** „S-a sunat mobilizarea / Credeam că e concentrarea / Trenu vine șuierînd / Și soldații chiuind / Și măicuțele plîngînd / Și copilașii strigînd / Și mîndrele blestemînd : / Hiclere, n-ai avea parte / De luminare la moarte / Dă colac și luminare / C-ai pus țările-n mișcare !". **Reține atenția la acest blestem pe care îl regăsim, în variante oarecum asemănătoare, adresat și altor tirani ai istoriei, tocmai particularitatea pronunției : românul simplu nu zice Hitler, ci Hicler, care vine de la străvechiul „hiclenie" (înaltă trădare), consemnat și sancționat ca atare și în sinteza de drept consuetudinal și bizantin care a privegheat jurisdicția țărilor române vreme de sute de ani. De altfel, adaptări ale unor nume de circulație de-a lungul timpului, cu care românii intrau în contact, într-un fel sau altul, găsim în dife-**

Subunități ale Armatei I Române forțînd rîul Morava

„Dezarmarea hitleriştilor" — tablou de Dan Băjenaru

rite perioade : Napoleon devenise, de pildă, Bună-parte („Bună-parte nu-i departe / Vine să facă dreptate"), pe vremea cînd românii mai credeau în primul consul şi în dorinţa lui de a elibera popoarele, neştiind de planurile sale reale de a-i abandona şi tîrgui la Tilsit şi Erfurt, mai apoi, generalul Berthelot, din primul război mondial, era numit Burtălău etc. Pentru lumea de sonuri melodioase a limbii româneşti, care deformase (uneori cu ironie) chiar nume franceze, era limpede că Hitler se arăta şi mai greu de pronunţat ; cel puţin tot atît de greu cum ar fi fost pentru înseşi germanii săi numele de Schikelgruber, purtat de tatăl viitorului dictator, pînă aproape de naşterea acestuia, în 1889 ; un istoric american chiar observa că fără această schimbare de nume, poate că istoria lumii ar fi arătat altfel, întrucît poporul german nu şi-ar fi ales ca lider un personaj pe care să fie silit a-l saluta cu apelativul imposibil : Heil Schikelgruber ! Asta aduce, fireşte, cu povestea despre nasul Cleopatrei şi după război mulţi umorişti se-arată. Oricum, revenind la versurile citate, se poate spune că flagelîndu-l pe Hitler, ţăranul român cel fără de şcoală se afla, în ordinea morală a lucrurilor, mai presus de un Nae Ionescu sau Ezra Pound, Gabrielle D'Annunzio, Giovanni Gentile şi alţi oameni de spirit care au glorificat templul hitlerismului fără a-şi da seama că el va deveni un eşafod pentru 50 de milioane de victime. O sublimare tragică răzbate din mărturiile celor trimişi direct în foc, autentice jurnale de campanie în versuri. Păşind cu arma în mînă pe plaiuri ale strămoşilor, dar şi prin locuri pe unde neam de neamul lor nu călcase vreodată, soldaţii realizează nebunia războiului de pe frontul rusesc. „Războiul sfînt" pentru care s-au vărsat hectolitri de cerneală şi pe care o ideologie nefastă, de import, îl inoculase în inimile combatanţilor, avea să semene jale şi prăpăd în sute de mii de case de români. A cui era vina, şi de data aceasta ? A aceloraşi satrapi fascişti ai istoriei, care falsificau hărţile după bunul lor plac şi care puneau în linie de bătaie masele oamenilor simpli, ce nu aveau nimic de împărţit unii cu alţii, pe fiecare aşteptîndu-l acasă o mamă, o iubită, un cămin plin de copii şi nevoi. Era epoca în care un straniu ideolog ca D. Topciu putea tipări, la 1942, o carte cu titlul incredibil „Rolul României de mîine în cadrul orbitei economice a Africasiei europene" (? ! ?), **era epoca în care în Germania putea fi omagiat Fr. Schiller (de către cine altul decît fostul comis-voiaj de băuturi, Goebbels !) ca un precursor al naţional-socialismului, ceea ce era o monstruozitate faţă de memoria aceluia ce scrisese „Oda bucuriei", era epoca în care se întocmeau planuri de transfer al populaţiilor, ba prin Ceylon, ba prin Caucaz, ba prin alte zone ale lumii detectate de demenţa ariană ca posibile colonii viitoare... Cine plătea toate astea, pe spatele cui se urzeau ţesăturile păianjenilor cu cruci încîrligate ? Fireşte, pe spatele lui „badea Toader" (cum scria Eminescu, în alte circumstanţe istorice), al lui Ivan, Hans, Pierre, John, al celorlalţi furnizori de „carne de tun". Adevăratele sentimente ale soldatului român faţă de angajarea impusă şi iresponsabilă a României alături de Germania reies şi din versurile :** „Foaie verde ca măraru / Nistrule apleacă-ţi malu / Ca să treacă mareşalu / Mareşalu mi-a trecut / Grele lupte s-a-nceput / Tu, voievod Mihai / Grele lupte ne mai dai / De trei zile şi trei nopţi / Puteam să murim cu toţi / Trece trinu ca scînteia / Cu răniţi de la Crimeia / Strigă unu din vagon / Făr-o mînă şi-un picior : / Nu mă lăsaţi ca să mor / C-am acasă d-un ficior / Spune-i şi nevestei mele / Să nu mai poarte mărgele / Că de ieri, de la o vreme / Am intrat în lupte grele." **E cazul şi e timpul ca acum, după stingerea tuturor patimilor care au întreţinut flăcările marelui rug mondial, să ne gîndim cu compasiune la sutele de mii de morţi şi prizonieri de pe frontul de răsărit. Numai gîndindu-ne la ei, la jertfa sau sacrificiile lor imense, la cumplitele geruri şi arşiţi pe care le-au îndurat, la apa de ploaie pe care o beau din căuşul copitelor de cai întipărit în noroi, la degerăturile ce le făceau picioare ca de sticlă plesnită, numai gîndindu-ne la toate acestea putem înţelege în adevărata ei măreţie însemnătatea justiţiară a actului de la 23 August 1944, prin care au fost curmate şi făcute cu neputinţă pe viitor. Arhivele militare păstrează multe mărturii de genul acesta — în special scrisori versificate trimise acasă, sau tipărite chiar atunci, în foile de campanie ale unor divizii. Iată o astfel de „carte" trimisă de un soldat mîndrei sale (numită cu parigorie „bujor drag din depărtare"), ce lămureşte întîmplări şi stări sufleteşti numai de ei ştiute, columna dorului sfîşietor ridicîndu-se mai presus de alarmă şi fumegarea apocaliptică a tranşeelor :** „Bujor drag din depărtare / Îţi

Trupele române trec Tisa pe un pod de pontoane (nov. 1945)

trimit într-o scrisoare / Gîndul meu ce te dorește / Dorul meu ce mă sdrobește / Că în seara de ajun / Am venit la rămas bun / Da' tu n-ai putut să vii / Lîngă nucu dintre vii / M-abătui atunci pe prispă / Să-ți spun vestea mea cea tristă / Dar ș-aici era tăcere / Și-am plecat strîns de durere."

ntr-un dialog al „stării de dor" (după expresia lui Lucian Blaga) soldatul și mîndra își adresează, ca într-un schimb telepatic peste liniile frontului, misive înflăcărate, ei doi profilîndu-se pe cerul întunecat al războiului precum cuplul etern al iubirii, nedespărțit de viscolirea vremurilor sau de moartea pînditoare. El spune : „Frunză verde de pe nuc / Rămas bun, mîndră, mă duc / Tu rămii cu al meu dor / Pentru țară merg să mor / Nu mi-e teamă-a fi soldat / Ci de ochii ce-am lăsat / Dar mi-i dragă bărbăția / Arma și militaria / Și-o să fac cum oi putea / Să le-mpac cu dragostea." **Ea îi răspunde :** „Frunză verde mărăcine / Du-mă bade și pe mine / Unde mergi în țări străine / Fă-mă pană-n pălărie / Fă-mă brîu pe lîngă tine / De ți-ar părea brîul greu / Fă-mă lumină de seu / De-i vedea că mă topesc / Suflă să mă răcoresc / Fă-mă lumină de ceară / Și mă pune subsuoară / Și mă du cu tine-n țară / Calea ți-o voi lumina / Oamenii te-or întreba : / Ce lumină e asta ? / Atunci tu vei cuvînta / Asta-i lumină de seu / Dragostea din satul meu / Asta-i lumină de ceară / Dragoste din a mea țară." **O etică imaculată de zăpadă a mieilor, de iniște albastră tulburată de vînt, un duh maiestuos de „Cîntarea cîntărilor" exală din această invocație feminină. Aidoma unei Solveig din Carpați, tînăra fată încremenește într-o icoană a așteptării, parafrazînd și prelungind cu experiența personală motivul din cunoscutul recitativ** „Bădișor depărtișor / Nu-mi trimite-atîta dor / Trimite-mi mai puținel / Și vină și tu cu el !..." **Luptătorul, în rarele lui momente de odihnă, „scrie" puțin, uneori numai notații, fugare, sugestii sau impresii, cum este acest catren :** „Scumpii mei fiu și soție / Pot să scriu cu bucurie / Că din mila lui Hristos / Eu mă aflu sănătos." **— ceea ce ne duce cu gîndul la miezul argintat și eteric ca roua din „Scrisoarea III" de Eminescu :** „Că, mulțumind lui Cristos / Te sărut, Doamnă, frumos." **Aceeași milă a divinității** („cine speră minuni, să-ți întărească credința", **scria Goethe în „Faust") e invocată și de voievod, și de plugar, și de soldatul care îi ilustrează pe amîndoi. La fel cum se întîmplă în acest acord final dintr-o înștiințare către casă :** „Foaie verde cucuruz / Multe-aș mai avea de spus / Dar n-am timp ca să le scriu / S-aștept numai ca să viu / Cu mila lui Dumnezeu / Îndărăt în satul meu." **O altă stampă a dezastrului, culeasă ulterior din zona Slatinei, care a plătit și ea cu grele vărsări de sînge participarea la război, denotă un bun-simț extraordinar în cîntărirea evenimentelor. Dinamica dialogului (rapsod-mareșal) însuflețește acest aspru rechizitoriu, în care cel dintîi pare un magistrat apărător al poporului, iar cel de-al doilea un pilon al genocidului :** „Foaie verde trei migdale / A sunat trîmbița tare / La tineri de-ncorporare / Nu mai vezi feciori la plug / Nici cei șase boi la jug / Vezi măicuțele plîngînd / Și bătrînii blăstămînd / C-au avut trei feciori / I-a luat statu la război / Mareșale, mareșale / Lasă războiu mai moale / Că tot tineretu moare / Las' să moară, că nu-mi pasă / Am pe patruspatru-acasă **(contingentul 1944 — n.n.)** / Mareșale nu fi rău / Adu-mi pe tăticu meu / Că l-ai luat, l-ai ocolit / La Odesa l-ai oprit / Pe nenicu mi l-ai luat / Și-n flăcări l-ai aruncat / Mareșale, ai turbat ?" **Este aici cuptorul de foc în care au fost azvirliți cei trei tineri de către Nabucodonosor, este urgia din dramele shakespeareene, o curgere falnică și grea, de fluviu înroșit de sînge, ca în textele bizantine în-**

David și Goliat în viziune modernă : Soldatul Gh. Scânteie din Reg. 35 infanterie a prins și dezarmat în satul cehoslovac Petrusa acești doi „Kolosali“ ostași ai Wermacht-ului

chinate aburilor Dunării. În mod cu totul întîmplător, părintele autorului acestor rînduri a fost rănit grav chiar la Odesa, și păstrez prin tradiție de familie o imagine veridică a ceea ce au însemnat acele lupte ; și astăzi, după mai bine de 40 de ani, tatăl meu mai are în picior cîteva schije din acea bătălie, mărturii osificate și acuzatoare ale faptului că rănile, chiar dacă s-au închis, continuă să ardă pe dinăuntru, atît sufletul, cît și trupul.

Dar marea probă de foc a fost Stalingradul. Ce-au căutat trupele noastre acolo nici astăzi nu pot să-mi explic, operațiunea înscriindu-se în lunga listă de păcate capitale comise de Ion Antonescu. Întreaga țară cerea ca trupele române să rămînă pe loc, la hotarele vechi ale patriei, și să iasă din nedemnul război antisovietic, numai Conducătorul statului a apreciat altfel, semnînd cu mîna sa condamnarea la moarte a sute de mii de români nevinovați. Era normal ca povestitorul (care își schimbă identitatea de la un vers la altul, ca în teatrul grecesc, fiind cînd soldat, cînd martor îndepărtat, rămas în satul natal) să fie torturat de uriașa „pungă“ a luptei respective, de la care se poate spune că balanța războiului a început, treptat, să să încline decisiv în favoarea Națiunilor Unite : „Foaie verde de-un măr dulce / Sui mîndruțo-n deal la cruce / Să vezi trenu cum ne duce / Ne duce, ne ocolește / Și prin țări ne risipește / La Stalingrad ne oprește / Stalingrade-n jurul tău / Curge sîngele pîrău / Acolo-i și neica-l meu / Ține-mi-l-ar Dumnezeu / Mareșale, vezi cu ochii / Cum cad feciorii ca snopii / Cad ca snopii cei de grîu / Numai sînge pîn'la brîu.“ **Pusă pe muzică, probabil de prizonieri sau de cei care au reușit să iasă din încercuire, imprecația acoperă în cîteva rînduri spații geografice vaste (dealul cu cruce de acasă, țările prin care soldații sînt risipiți și ocoliți, stepa rusească), puterea ei fabuloasă izvorînd din neputința de a schimba destinul, din „secerișul de vară“ (cum ar fi spus Nicolae Iorga) al floarei tinerimii române care cădea pentru o cauză străină poporului nostru. De aici și pînă la blestemul zguduitor săgetat către autorul principal al dezastrelor, Hitler, nu mai este decît un pas. În acest fel, se poate spune că înainte de întoarcerea armelor propriu-zise, la 23 August 1944, românii întorseseră armele sufletului împotriva fascismului, inima lor bătînd în consens cu inima umanității progresiste :** „Ne-a luat Hitler la război / Lua-i-ar ochii amîndoi / Să meargă din poartă-n poartă / Să cerșească de-hrană / Să vie să-i dăm pomană / Să-i dăm praful drumului / Și tîrîșul șarpelui / ... / Foaie verde-a murele / Hitlere, nebunule / Cînd ți-o fi mai dor de soare / Să te văd la închisoare / Fiare-n mînă și-n picioare / Fiarele să-ți ruginească / Oasele să-ți putrezească / Iar de-o fi și s-o-ndura / Dumnezeu de-a te ierta / Să-ți răsară soarele / Să-ți usuce rănile / Să se-adune ciorile / De prin toate țările Să-ți strîngă oscioarele / Să-ți cînte prohoadele / Prin toate noroadele !“ **Toată ura strînsă în veacuri de participare la viața istorică se condensează aici : exercițiile erau făcute mai înainte, cu un Hangerliu (a cărui iarnă cumplită românii împovărați de biruri n-au uitat-o generații de-a rîndul), cu un Mavrogheni (numit „pozna a firii“ de Ienăchiță Văcărescu), cu grofii maghiari ai Ardealului și chivăra trupelor de ocupație din anumite răstimpuri blestemate, cu lăcomia turcească și șiretenia fanarioților, cu arendașii străini de interesele neamului, care au iritat mulțimile de țărani pînă le-au făcut să izbucnească, la 1907. La mileniul de supremație visat de Hitler, românii răspund cu otrava unui mileniu de ură și boicot împotriva tuturor samavolniciilor și aventurierilor care le-au pălmuit obrazul și le-au jefuit bruma de agoniseală !**

În vremea aceasta, nici cei rămași acasă nu aveau pace : bombardamentele crîncene asupra orașelor României, declanșate în mod nejustificat de forțele aeriene engleze și americane, făceau victime în rîndul populației civile, distrugeau bunuri și valori de preț pe care civilizația noastră le regretă și astăzi. În felul acesta România, mai ales Capitala ei, a izbutit performanța de a fi bombardată atît de aliați, cît și, mai apoi, de germani. Iar distrugerea monumentelor, a operelor de artă, a sondelor de petrol nu s-a îndepărtat prea mult de barbaria cu care după 1453 turcii dădeau foc icoanelor bizantine pentru a-și fierbe carnea la vîlvătaia lor... În prima fază, au fost lansate numai manifeste de avertizare, în limba română. Printre filele unei cărți achiziționate recent, am descoperit un fragment dintr-un astfel de „fluturaș“, tipărit pe ambele părți, purtînd precizarea finală „Lansat de Aviația Regală Britanică și Aviația Armatei Statelor Unite.“ **În fond, cele scrise acolo erau lucruri adevărate, gîndite și de milioanele de români. Nu de la englezi și americani trebuia să aflăm noi ceea ce știam demult și ceea ce Partidul Comunist afirmase încă de la în-**

trarea noastră în război. Totuşi, pentru creionarea momentului, spicuim cîteva astfel de sloganuri care cădeau din văzduh peste o populaţie înnebunită de spaime, care aştepta nu sfaturi, ci alimente şi sprijin concret : „Ajutorul dat de România Germaniei va însemna pînă la sfîrşit devastarea României. Ruperea alianţei nefaste cu Germania este singura nădejde a României. Cereţi ostaşilor români să trăiască pentru România. Împiedicaţi prin orice mijloace pe Germani să se slujească de resursele voastre împotriva Naţiunilor Unite. TĂCERE ŞI PASIVITATE ÎNSEAMNĂ DEZASTRU"! Cititorii mai vîrstnici îşi amintesc, cu siguranţă, de conţinutul manifestelor. Dar îşi amintesc şi de cealaltă încărcătură a celor două aviaţii : bombele devastatoare, care au secerat vieţi nevinovate şi care nu-şi aveau nici o raţiune. Colegul Mihai Pelin, mai iniţiat în acest domeniu, a publicat în ultima vreme, chiar şi în Almanahul Luceafărul, documente de excepţie privind această latură a războiului, ca şi omenia românească proverbială. Dar, ca să nu ne îndepărtăm prea mult de subiectul propus, să urmărim ecoul în folclorul bucureştean al situaţiei create.

Ostaşi români în acţiune pe străzile Budapestei

Erau Bucureştii lui Anton Pann şi ai cîntecelor vechi pe sub umbrarele grădinilor de vară, dar cît de departe sîntem, la o sută de ani, de ahturile şi melanholia irmoaselor de prin mahalalele de odinioară ! O vagă undă ironică străbate şi aceste produse noi, copleşită însă repede de perspectiva pierzaniei : „Foaie verde salbă moale / De la Bucureşti la vale / S-aude di-un zgomot mare / De bombe şi avioane / Engleze şi-americane / Vine să ne dea bomboane / Nu vine să viziteze / Ci vine să bombardeze / Şi nu vine să ne vază / Ci vine ca să ne piarză / Foaie verde mărăcine / I-auzi Lino, i-auzi vine / Avioanele străine." Mai receptivi la neologisme, lăutarii metropolei au o mască dublă : de hîtri (vezi jocul de cuvinte al „bomboanelor" şi al „bombelor") dar şi de jeluitori ai nenorocirii abătute asupra oraşului deschis. Priviţi o variantă mai amplă a cîntecului amintit (cules la Snagov) provenind dintr-o zonă relativ apropiată (Fierbinţii de Jos, Ilfov) : „Foaie verde trei migdale / Avioane-americane / N-au venit să dea bomboane / Ş-au venit să ne omoare / Foaie verde trei smicele / Avioanele engleze / Au venit să bombardeze / Cînd a bombardat triajul / Fug boierii cu bagajul / Cînd a fost la Colentina / Fug boierii cu maşina / Cînd a bombardat Malaxa / Fug boierii, lasă casa." Acelaşi haz-de-necaz al românului îşi menţine intact tăişul, făcîndu-te să te gîndeşti la scenele reale transfigurate artistic de Eugen Barbu în „Incognito", la acea pleavă a Marigetelor, Ciripoilor şi aranjorilor de tot soiul care părăseau oraşul şi chefuiau prin ruinele de crînguri şi zăvoaie ale vechilor codri ai Vlăsiei... Mai mult ca sigur, pentru bucureştenii şi ţăranii din împrejurimi, englezii, şi americanii, cu care nu mai avuseseră de-a face niciodată în mod direct, respirau ceva din exotismul soldaţilor suedezi ai lui Carol al XII-lea, Oricum, situaţia generală avea aspectul unui impas infernal, ţara aflîndu-se la acea oră, în pofida voinţei sale, în stare de război cu cine nu i-ar fi trecut nimănui prin cap vreodată: U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie, uriaşele şi îndepărtatele dominioane engleze, etc. Evenimentele se precipitau, forţele progresiste ale naţiunii îşi făceau auzite vocile cu tot

mai multă pregnanță, începuse numărătoarea inversă... Și a venit 23 August 1944, acea piatră de hotar care a însemnat intrarea țării pe o orbită nouă! La consemnul știut, „Stejar, extremă urgență!", brasardele tricolore au foșnit prevestitoare de vremuri noi. Iar țara n-a mai așteptat garanțiile nimănui, ci și-a luat soarta în propriile sale mîini. Inițiat, elaborat și condus de către Partidul Comunist Român, în colaborare cu alte forțe avansate ale epocii, acel act istoric avea să intre în cronicile patriei sub titulatura complexă, dar pe deplin reală, de Revoluția socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. Pentru că, într-adevăr, numai o revoluție puternică putea forța cursul nefiresc de pînă atunci al istoriei, reașezînd țara pe temelii noi. Din punct de vedere militar, actul insurecțional al românilor a grăbit încheierea războiului cu mai mult de jumătate de an — perioadă vitală pentru aliați, care a însemnat, practic, nu numai întoarcerea frontului, ci și obturarea surselor principale de petrol, materii prime și alimente ale Axei. În lucrarea lor „200 de zile mai devreme" (Editura științifică și enciclopedică, 1984), istoricii Ilie Ceaușescu, Florin Constantiniu și Mihai Ionescu reproduc un pasaj dintr-un Decret al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S., în care se afirmă că actul României s-a produs „în clipa cînd încă nu se precizase clar înfrîngerea Germaniei". Referitor la răsunetul internațional al acelui eveniment, aceiași autori notează: „«Eveniment uimitor», «act extraordinar», «lovitură grozavă», «consecințe incalculabile», «exemplu de urmat», «mare victorie», «lovitură fatală dată Reichului german», «lovitură năprasnică», «fapt mai mult decît eroic» — sînt cîteva din caracterizările emise în epocă pe arena internațională". Din punct de vedere politic și teritorial, obiectivele revoluției erau cu bătaie lungă: eliberarea teritoriului de trupele fasciste, recuperarea Ardealului de Nord și instaurarea puterii românești, continuarea luptei în Europa pînă la victoria finală, afirmarea în țară a unui regim popular și democratic,

Ofițeri superiori germani capturați de forțele insurecționale din București

care să propună și să aplice grabnic un program de măsuri pentru lichidarea urmărilor războiului și renașterea patriei. În privința Transilvaniei ar fi multe de spus. Teritoriu absolut românesc, cum este însăși limba națională, acest pămînt a fost pur și simplu vîndut de Hitler și Mussolini unora dintre pionierii fascismului mondial, maghiarii horthyști. La 15 iunie 1940, dictatorul german îi scria lui Carol al II-lea că dacă România nu se va supune „noii ordini" atunci „sfîrșitul va fi mai devreme sau mai tîrziu, posibil chiar în foarte scurt timp, distrugerea României". Așadar, cum să nu-l blesteme românii ca pe un Antichrist, împroșcîndu-l cu cele mai negre anateme și plăgi biblice cuibărite în prapurii religiei ortodoxe, punîndu-și în joc toată forța de a urî vrăjmașii casei lor, ai pruncilor și osemintelor strămoșești ?! După cum se știe, pe fondul slăbiciunii noastre și al abandonului internațional, într-o zi mohorîtă de august, cînd cerul Vienei era de fontă iar cocleala Palatului Belvedere emana miros de imperii defuncte și putrezite, Dictatul s-a produs. Valul de gheață abătut asupra satelor și orașelor nord-ardelene, care amintea de forța aspidelor din „Fiziologul" de a ucide de la distanță, numai cu privirea, a scandalizat întreaga opinie publică mondială, evenimentele care au urmat fiind unele dintre primele genocide de pe marea hartă a holocaustului mondial. La școlile pe care între războaie le puseserăm cu dărnicie la dispoziția tuturor, în limba maternă a fiecăruia, noii guvernanți maghiari au răspuns cu răstignirea preoților pe uși de biserici, la climatul de deplină egalitate civică și politică ce a caracterizat și cei peste 20 de ani de stăpînire legitimă a Ardealului de către români, urmașii lui Attila au răspuns cu spintecarea pintecelor însărcinate, cu rafale de mitralieră asupra țăranilor neînarmați, cu siluiri și jafuri mai cumplite chiar decît făceau pe timpul primelor lor năvăliri, în urmă cu 1 000 de ani.

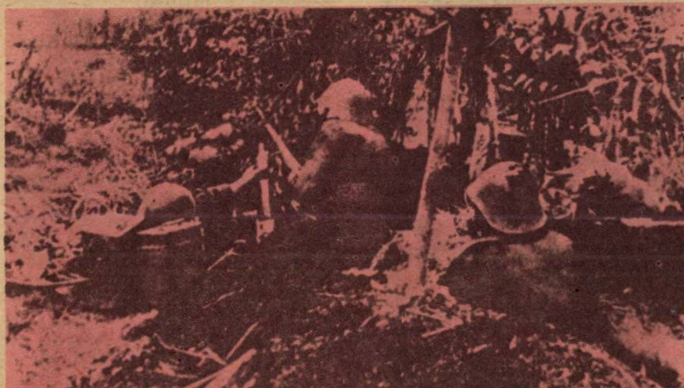
Ca semne ale impopularității crescînde a regimului antonescian, se pot invoca multe greșeli politice, dar în special una ne-a rănit profund mîndria națională: la 4 septembrie 1940, chiar în ziua în care a devenit Președinte al Consiliului de Miniștri și cu o zi înainte de a prelua toate prerogativele puterii absolute, Ion Antonescu a interzis orice fel de manifestații politice împotriva Dictatului de la Viena. Așadar, nu numai că nu făcea nimic pentru anularea acestuia, dar punea călușul și în gura mulțimii! Odinioară, românilor nu le rămîneau decît „ochii ca să plîngă", după cum zice un vers popular, dar iată că Antonescu a reușit să le ia și această ultimă mîngîiere! După exact patru ani, la 6 septembrie 1944, cuvîntul de ordine al aceleiași mîndrii naționale rănite — eliberarea Ardealului — prindea viață în pagina întîi a ziarului „Luptătorul" (organ al Comitetului județean Ilfov al Partidului Comunist din România), în aceste mobilizatoare chemări, reunite sub titlul „Diktatul de la Viena s-a prăbușit":

„Mîine, 7 septembrie, cetățenii Capitalei și ai satelor din împrejurimi vor blestema la Arenele romane atît dictatura singeroasă a legionarilor și a lui Antonescu, cît și rușinosul Diktat de la Viena, pregătit de legionari și consfințit, împotriva țării, de Antonescu. Un milion și jumătate de români au fost svîrliți dictaturei lui Horthy și spînzurătorilor lui. Patru ani de teroare neagră, de jaf, de ocnă, de asasinate, de orori sălbatece n-au putut totuși să înăbușească lupta de eliberare pe care bravii români ardeleni au dus-o împotriva bandelor naziste și horthyste. Partidul Comunist din România încă de atunci s-a ridicat cu putere împotriva acelui act de trădare și de înrobire a unei mari părți a poporului român. În tot timpul cît a durat criminala stăpînire fascistă în țară, Partidul Comunist Român **(de remarcat titulatura lui reală — n.n.)** a chemat poporul român într-o luptă împotriva Diktatului de la Viena". **Pe aceeași primă pagină, dominată de deviza masivă** „Să eliberăm Ardealul nostru robit!", **se mai află în chenar o frumoasă poezie nesemnată, scrisă, după toate probabilitățile, de Sa$a Pană, poezie pe care (deși nu are nimic folcloric) o voi reproduce întocmai:** „În clocot de inimi, cu mîna pe arme / Pornesc azi românii spre-Ardealul iubit / Dictatul robiei lui Hitler să-l sfarme / Domniei lui Horthy să-i punem sfîrșit / Dispară de-a pururi hotare-ntre frații / Uciși, împilați de nemernici stăpîni! / Armatele-aliate pornesc în ovații / Spre Cluj, spre Oradea, spre Sighet, români!". **După numai cîteva zile, presa publica un manifest al P.C.R. care sintetiza magistral starea de spirit a țării și chema la luptă:** „1 500 000 de români guem de patru ani sub jugul grofilor maghiari, slugile mîrșave ale lui Hitler. OSTAȘI ROMÂNI: Poporul român ordonă: la asalt pentru eliberarea Ardealului! Războiul nostru contra hitlerismului cotropitor și a slugilor lui unguerești este un război drept. OSTAȘI ROMÂNI! La arme pentru dezrobirea Ardealului!". **Iar în numărul său din 14 septembrie 1944, aceeași publicație menționată mai sus reproduce fotografia unui tînăr revoluționar vorbind înflăcărat la microfon, în fața mulțimii adunate cu prilejul Mitingului deținuților din lagăre și închisori, organizat la sediul Apărării Patriotice. Dacă sub fotografia altor vorbitori era scris numele complet, sub aceasta figurau numai două cuvinte, simple, grăitoare, ușor de învățat de către poporul care începea să le pronunțe cu tot mai mare respect și încredere în viitor:** Tovarășul Ceaușescu.

La 25 octombrie 1944 a fost eliberat orașul Carei

Evenimentul crucial de la 23 August 1944 își găsește cîntăreții pe măsura însemnătății sale. Pe toate meleagurile țării, într-un consens generat de iradierea spontană a trasoarelor acelei zile de neuitat, au înflorit asemenea cîntece ale bucuriei și întrezăririi unui destin nou pentru patrie. Iată un catren de pe plaiuri bucovinene : „Floare albă de pe tei / August douăzeci și trei / I-a gonit de-aici pe răi / Pe fasciștii cei mișei". **Iată și unul din Tulcea:** „Trandafir crescut în sus / Era-n luna lui August / Și-n ziua de douăștrei / Cînd i-am bătut pe mișei". **De remarcat, în afara limpezimii imaginilor, accen- tul pe care rapsodul îl pune pe ultima silabă a numelui lunii. În afara canoanelor rimei (imperfectă, oricum), cred că e vorba aici de o reminiscență a pronunției numelui propriu al împăratului Augustus, de la care provine nomenclatura lunii, cuvînt pe care un popor latin ca al nostru îl păstrează în straturile sale arhaice în varii forme, dar toate cu accentul pe u final (augúri, persoană augústă ș.a.). Două creații de mai largă respirație, cu amplitudini de oratorii populare, provin din zona Bacăului, fiind amalgamuri vibrante de bucurie față de întoarcerea armelor și de repulsie față de memoria năpastei de-abia trecute :** „Cînd ciorchinele dă-n must / Spre sfîrșitul lui August / Puștile le-am întornat / Și spre Hitler le-am tunat /

Grupă de aruncătoare pe frontul antihitlerist din Ungaria, 1944

Trupe române din Corpul motomecanizat urmărind inamicul în timpul luptelor pentru eliberarea țării ● Mitraliori români pe frontul antihitlerist din Transilvania, 1944 ● Populația unei localități din Transilvania participînd la refacerea unui pod în timpul operațiunilor militare (Noiembrie 1945)

Ziua, noaptea tot pușcam / Și pe Hitler îl goneam / Fugea hoțu-n vizuine / Pe pustii, să nu mai vie / S-a dus de-a-n-daratelea / Pîn' ce moartea-l înghițea". **Precum** și : „Dar o venit, mări, venit / Zi de august strălucit / Și-o luat neamțu-n grab pistolul / Și s-o dus de-a rostogolu / Cum se duce cenușa / Cînd suflă vîntul în ea / Cum se duc norii pe vînt / Ca și baita tot urlînd". **Și aici neologismul se încadrează în ansamblu, fără a supăra cîtuși de puțin. Considerația este de ordin mai general, cuvinte ca pistol, avioane, bombe și altele devenind firești în fluiditatea narativă, de parcă românul le-ar cunoaște de sute de ani. Vorbind despre sacralitatea simbolurilor, G. Călinescu afirma că pentru un Isus modern pușca și automobilul ar purta aceeași încărcătură magică și emoțională ca și toiagul sau măgarul, fiind însușite ca atare de milioanele de spectatori extaziați. O circulație uluitoare a avut-o un distih, cules în mai multe zone ale țării, aflate la depărtare de sute de kilometri; probabil că rapiditatea cu care s-a propagat stă în seama deplasărilor de trupe, ostenii fiind, aidoma vechilor păstori ai transhumanței, cărăușii motivelor folclorice:** „Cînd a fost în patrușpatru / Fugea neamțu ca turbatu!".

Prefacerile petrecute în Ardealul dezrobit își găsesc reflectarea și în versuri, schimbarea „gardei zdrențăroșilor" și a nemeșilor cu administrația românească fiind imaginată de rapsod astfel: „Hei și pe la noi prin sat / Sînt multe de arînjat / Că destul am fost oftat / Pînă cînd ne-am liberat / Domnule solgăbirău / Lasă jerga că-i de rău / Și te du la domn' notar / Să vă lege un jandar / Numa de un pălimar / Că de-acum pînă' vecie / Trebui oameni de-omenie !" **Epopeea tragică a Moiseiului, a celor 29 de victime**

care au ridicat vălul morții, a celor 29 de văduve și 95 de orfani cu inimile pîrjolite pentru tot restul zilelor de către bestialitatea fascismului unguresc, în acea zi de 16 octombrie 1944, este cuprinsă într-un recviem cu profunzimi cosmice : „Într-o vineri dimineață / Pe o negură și ceață / Litănanții că ne-o prins / Și-n cea casă ne-o închis / Cînd rugatu-i-am mîncare / Cenderii ne-o împușcare / Cînd strigam că pling pruncuții / Mai rău slobozeau plumbuții / Cînd strigam eliberare / România noastră mare / Și mai jib ne-o împușcare!". Era aceeași intoleranță de veacuri a opresorilor, era ultima răbufnire violentă a tendinței de exterminare în masă împotriva celei mai numeroase și îndreptățite populații a Transilvaniei, ferocitate ridicată, în cei patru ani ca o lungă noapte a Sfîntului Bartolomeu, la rang de politică de stat. Referindu-se la inaugurarea impunătorului său monument, cu inflexiuni de stelă romană și stîlp funerar dacic, care a avut loc la 13 august 1972, meșterul Vida Gheza nota: „La inaugurare, un țăran de prin partea locului, un «horitor» îmbrăcat într-un costum frumos, specific zonei, s-a urcat pe unul din stîlpi și a început să țipurească tare, cît îl ținea gura, un fel de strigături în care se evoca de fapt toată povestea Moiseiului martir. Gestul lui m-a mișcat profund. Însemna că oamenii îmi acceptaseră opera... Și eram tare fericit !". Și cînd te gîndești că unii dintre călăii de atunci, pripășiți astăzi prin gropile de amnezie ale lumii, ies de prin ascunzători și vorbesc în numele drepturilor omului, scriind memorii și articole vituperante cu aceeași mînă cu care au dus pistolul la ceafa țăranilor români, ținînd cuvîntări cu aceeași gură cu care ne numeau „valahi scîrboși" în propria noastră țară, pe vremea cînd proferau lichidarea etnică a românilor — te apucă o silă mai puternică decît glaciațiunea. Moisei, Ip, Trăznea, în secolul nostru, Luna și Mihalț în secolul trecut, Baia, Deva, Mihăileni acum două veacuri, pe vremea lui Pintea și a lui Horea — sînt numai cîteva așezări stropite cu sîngele mucenicilor români, din cuprinzătoarea hartă a fărădelegilor potentaților maghiari...

După cum este binecunoscut, în virtutea convențiilor prevăzute prin armistițiul româno-sovietic, ca expresie a voinței poporului nostru de a-și face datoria pînă la capăt față de marea familie a umanității, armata patriei a continuat războiul în Europa, contribuind într-o măsură însemnată la eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei, la zdrobirea definitivă a mașinii de război germane. Cu o luciditate unică, rod al unei conștiințe politice adînc implicate în epicentrul fenomenelor, dar și cu o înaltă tensiune a incantației, gradată parcă după formulele rituale din Hieros Logos (Sacra Cuvîntare), poetul consemnează și această odisee. În pusta Ungariei desfundată de ploile toamnei, pe granitul vînăt acoperit de primele ninsori al munților Cehoslovaciei, la forțarea cursurilor de apă ale Austriei, în rarele lui momente de răgaz între două bătălii, ostașul român a scris pe tăblițele de ceară ale gîndului său lăuntric o elegie sfîșietoare, cu o dinamică de teatru popular, pe care cu certitudine a reluat-o și îmbogățit-o ulterior cu crîmpeiele vii ale amintirii. Se regăsesc și aici motive din „Miorița" tutelară (pe care un cibernetician contemporan o apropie de „Mahabharata") dar și din cîntecele haiducești de odinioară, din orațiile de nuntă și slujbele laice de la „curțile dorului". Iată o astfel de frescă vivantă, provenind din cele mai proaspete înregistrări de folclor ale Institutului de cercetări etnologice și dialectologice (ca și alte materiale folosite în documentarul de față): „În Tatra pă dealul mare / Iese-un general călare / Tăt strigă în gura mare: / Stați feciori unde v-am pus / Nu cătați că doi, tri nu-s / Țineți focul fără frică / Nu cătați că doi, tri pică / Dacă stînga s-o găta / La dreapta trebe-ajuta / Și pă neamț a nu-l cruța! / În bătaie am intrat / Și pă neamț l-am alungat / Și-așa trec plumbii prin noi / Ca și picurii de ploi / Numa colea

Monumentul victoriei de la Constanța, operă a sculptorului Boris Caragea

pe-un butuc / Zice-o rîndunea și-un cuc: / Hei, măi pui de rîndunea / Tu de ești din țara mea / Du-te spune mamii-așa / Pe mine nu mă jelea(scă) / Că eu mor cu veselie / Scăpînd pe cehi de robie / Că eu mor cu eroism / Scăpînd lumea de fascism / Și dacă eu oi muri / Pe mine că m-or jeli / Ofițeri cu coızile / Și gorniști cu goarnele / Tovarăși cu armele / Și-n loc să-mi cînte popa / Mie mi-a cînta banda / **(de mitralieră — n.n.)** / Dă te-ar durea inima / Maică și pă dumneata / Dacă o ai asculta / În loc să-mi tragă clopotile / Trag nemții cu tunurile / Clatină-se dealurile / Cucule, pasăre sură / Du-te la mămuca-n șură / De-i vedea-o supărată / Mîngîie-o tu îndată / Și să-i spui cu glasul tău / Că de mor nu-mi pare rău / Că pe nemți îi potopim / Și după ei că fugim / Dincolo de Dobrițin / Dacă bătălia-a sta / Acasă m-oi înturna / Mîndră nuntă că mi-oi fa / Tu, mamă, ți-i bucura / Bucură-te și tu tată / Că-s cu țara laolaltă!".

Și prizonieratul își are partea sa de tristețe în această polifonie a vocilor și apăsărilor omenești. La scurtă vreme de la încheierea războiului, în anul 1949, prin Tîrgul Frumos era culeasă o litanie ce comprimă toată nefericirea și degradarea umană a lungilor coloane de captivi români, dintre care mulți n-au mai apucat să-și vadă țara și ființele dragi de acasă, prăpădindu-se prin lagărele de muncă ale străinătății : „Ș-am zis verde stejerel / Cînd m-a prins de prizonier / Aveam inimă de fier / Și ne-au strîns, ne-au colonat / La vagoane ne-a-mbarcat / Nemîncați și nebăuți / După două luni de zile / Cîte-un pesmet că ne-a dat / De la Don pîn' la Berlin / Toți prizonierii vin / Numai puișoru meu / Nu-l aduse Dumnezeu / Mărită-te mîndra mea / Că și eu m-am însurat / Crușea cu casca la cap / Și pe crușe este scris / Numele și continjentu...". **Într-adevăr, cea mai amară moarte este prin străinătate, mai ales pentru niște oameni sedentari și cu rădăcini adînci ca țăranii români, care toată viața lor nu s-au dus decît pînă la arie, sau la cel mult cîteva poște de mers, pe la vreun tîrg duminical. Înainte de a muri, eroii de la Plevna sau Smîrdan își rugau camarazii să-i îngroape cu fața către țară, măcar mîngîierea asta să o mai aibă. Pentru ei era oa-**

Locuitorii unui sat din Transilvania întîmpină trupele române eliberatoare, 1944 ● Tanchiști români înaintînd spre o nouă poziție de luptă pe frontul din Austria ● Trecerea în revistă a unor noi subunități de aviație ● Ostași români în luptele din Cehoslovacia

recum mai simplu, fiindcă țara era la doi pași iar Dunărea apropiată le răcorea rănile cu legănarea sa tumultuoasă, dar pentru martirii răpuși pe străzile Budapestei, sau la asediul Bratislavei ori prin cîmpiile Austriei, depărtarea tot mai mare de casă venea ca o a doua moarte, tot atît de greu de suportat ca și prima...

Și cum am putea încheia mai convingător această „cronică în versuri" a războiului decît făcînd apel la acele idealuri pentru care soldații români au trăit, luptat și murit? Iubirea de Țară și Cultul Păcii — două entități vitale ale românului dintotdeauna, fie că mîinile sale lustruiau coarnele plugului, fie că ridicau arma, două dimensiuni ale sufletului național care cad ca o cortină purificatoare peste toate băile de sînge ale istoriei: „Cine o scornit războiul / Scoate-i-ar ochii cioroiul / Să-i mănînce carnea cînii / Iară vulturii plămînii / Țara noastră să-nflorească / Numa-n pace să trăiască !".

Acum, la 40 de ani de la ultimul foc tras în cea mai mare conflagrație a umanității, cuvine-se a ne gîndi la toți sacrificații neamului, din toate timpurile. Prin urmare, la toți aceia despre care Nicolae Bălcescu afirma că au luptat să curme „zdrumicarea nației", și în privința cărora un alt dascăl al poporului, Nicolae Iorga, scria că „orice gînd îndreptat către dînșii este un act de curățire morală". Iar piramida jertfelor milenare a fost încununată de sutele de mii de flăcăi răpuși în cei aproape cinci ani de cumplită cumpănă ai celui de-al doilea război mondial, cîntecele și stihurile invocate aici ridicîndu-se ca flori veșnic proaspete pe mormintele lor, sau pe amintirea a ceea ce ar fi putut să le fie loc de îngropăciune, în pulberea drumului de cîmpie sau în ardezia munților, ori în volbura somnoroasă a apelor... Românul e pașnic prin firea lui și orice forțare a ordinii naturale a universului lăuntric sau împrejmuitor se reverberează în unde seismice care îl dor vreme îndelungată. Desigur, unele dintre aceste creații par neîmplinite, frugale, stîngăciile abundă, ca și locurile comune. Imperfecțiunile sînt însă rodul a cel puțin două cauze: condițiile dramatice în care cele mai multe creații au căpătat contur, precum și datarea lor recentă, imposibilitatea șlefuirii în timp, de-a lungul generațiilor, ca în cazul nestematelor folclorului mai vechi. Și, cu toate acestea, micile comori situate sub semnul invariabilului „Frunză verde" (care parcă are funcția cheii sol în gamele muzicale, trasînd de la început tonalitatea întregii compoziții) sînt încărcate de aur și neasemuit de firești, așa cum firesc este și gestul de a te ridica în picioare la intonarea Imnului de stat. Ele fac din plin dovada că muzele nu tac atunci cînd grăiesc armele, iar glasul lor poate acoperi detunătura puștilor sau vacarmul avioanelor, fiind mai durabil decît ele. Toate aceste calamități s-au risipit, dar au rămas podoabele eterne ale creativității românești, ale unui popor care și în vreme de restriște (sau mai cu seamă atunci) a privit cu înțelepciune cerul brăzdat de fulgere, îngînîndu-se cu doina lui și cu zorile răbdării și ale speranței într-un mîine mai bun.

Acum, la marea sărbătoare a Victoriei, micile bijuterii ale geniului românesc născute în acei ani ai tenebrelor scapără în toată splendoarea lor, alcătuindu-se într-o arhivă sentimentală de umanioare și într-un basorelief eroic ce poate rivaliza cu orice Enciclopedie istorică. Instinctul politic sigur al românilor a triumfat și de această dată, iar istoria ne-a dat nouă dreptate.

Corneliu Vadim Tudor

Trupele române reîntoarse victorioase din războiul antihitlerist defilează pe sub Arcul de triumf

ULTIMELE ORE

Punctul de plecare al acestei retrospective, la capătul căreia vom încerca să schițăm tabloul **Ultimelor zile și ore ale Berlinului,** ne-a fost oferit de două lucrări, deosebit de interesante, apărute pe meridiane diametral opuse, dar atît de organic și reciproc legate prin subiectele tratate, incit aproape că nu ai putea numi una dintre ele fără s-o amintești pe cealaltă. Este vorba despre „A Man called Intreprid" a lui William Stevenson (Ballantine Books, New York, 1980), apărută la noi sub titlul „I se spunea Temerarul" (Editura Politică, 1983) și culegerea în două volume, totalizînd circa 800 de pagini cu ilustrații, intitulată „Din partea Biroului sovietic de informații... 1941-1945 — publicistică și schițe din anii războiului" (Editura Agenției de Presă „Novosti", Moscova, 1982). Să reținem amănuntul semnificativ că ambele au apărut la peste 35 de ani după sfirșitul conflagrației mondiale. Fiind vorba de cărți-document, elaborate pe baza unor documente militare oficiale și pe mărturiile unor foști combatanți, cum se face că au fost oferite cititorilor din lumea întreagă așa de tirziu ?

O primă explicație o găsim în cuvintul înainte al **Temerarului :** „Timp de doi ani de zile, de-a lungul cărora Statele Unite au fost, din punct de vedere formal, în stare de pace, președintele Franklin Delano Roosevelt a sprijinit un război secret împotriva tiraniei. Pe urmă, atacate fără avertisment prealabil, Statele Unite au schimbat costumul cuviincios al diplomatului cu uniforma soldățească de război. Inamicul — Germania nazistă, Japonia imperialistă, Italia fascistă și marionetele lor — ieșise în cele din urmă la luptă deschisă. Dar războiul secret a continuat în taină.

Din motive bine întemeiate, faptele de bază ale acestei activități ascunse nu au fost niciodată date la iveală pe deplin. În totalitatea lor, evenimentele au fost cunoscute doar de către puțini oameni ; unele dintre ele nu au fost așternute nicicînd pe hirtie ; documentele scrise au fost complet inaccesibile și, vreme de treizeci și cinci de ani, s-au aflat sub riguroasa reglementare a legii actelor secrete oficiale din Marea Britanie. Pînă și astăzi, anumite aspecte trebuie să rămînă nedestăinuite din rațiuni care, bineînțeles, **nu** vor fi evidente pentru oricine. Dar, pe tărîmul istoriei — ce s-a întîmplat cu